

חקר מסורות אשכנז – בדרך לשיטה

תוכן המאמר: מסורות אשכנז ומצב מחקרן; לגיבוש שיטת המחקר; המקורות; היסוד העברי שביידיש; האחיזה בעבר; מקורות עקיפים; דרכי המסירה; כמה מתחילין; וכמה ממשיכין; עובדות-יסוד; הקריין דידן; פאה א-ג; סימני המקורות; סימני התעתיק; קיצורים ביבליוגרפיים; מפתחות; נספחים.

מסורות אשכנז ומצב מחקרן

גלגולים פונולוגיים שעברו על המסורות של בני אשכנז במאות השנים האחרונות פגעו בקווים קדומים של ההגייה העברית וטשטשו תחומים אחדים במורפולוגיה. המדקדקים שבחכמי אשכנז נהגו חשדנות-מה במסורת שבידם, והיו שאף הציעו תיקוני נוסח בתפילה ובחיבורי התורה שבעל-פה.¹ על רקע זה, לא היה סיכוי רב שחוקרי לשון המשנה יעמידו את מסורת אשכנז כמות שהיא כבסיס למחקרם. ומכיוון שהמחקר המדעי של לשון המשנה נעשה בידי אשכנזים,² ובמנותק משאר המסורות, נבנה המחקר מעיקרו על יסוד מסורת אשכנזית, שהורכבו עליה טלאים טלאים של תיקונים, מקצתם מכוונים (ועל אלו אין מרבים לדבר), ומקצתם שאינם מכוונים, וכחריפותם כן שיבושם.³

1 ראה: ילון, מבוא לניקוד, עמ' 12–13.

2 ראה: ויינרייך, העברית, סעיף ד, הערה 10.

3 דוגמה מאלפת מתוך דקדוקו של וייס (משפט, עמ' 85): "... אבל ברור הוא שסופג איננו בינוני פועל ואין קריאתו סופג אבל ראוי שתהיה קריאתו סָפַג והוא בינוני בבנין פִּעַל או שקראו סופַג כמשקל הפעלים שאין העי"ן מקבלת דגש. וכן הוא הענין בשורש לקה שאומרים לוקה את הארבעים שגם כן קריאתו לָקַה או גם לוקַה גם כן בהוראת הבינוני מבנין פִּעַל, ועל משקל הוֹרַה גבר".

עם מפגש העדות בארץ-ישראל, האָמון שעוררו מסורות שאינן אשכנזיות בלב החוקרים דחק את מסורות אשכנז לקרן-זווית.⁴ התיאור השיטתי היחיד של מסורות אשכנז, מתוך התייחסות למסורות-משנה, נעשה בידי חוקר המוסיקה היהודית א"צ אידלזון ב-1913, במאמר על המסורת החיה של כלל עדות ישראל.⁵ במאמר זה סיכם אידלזון את שעלה בידו ללקט מפי שבטי ישראל. הוא מונה תשע מסורות לשון; במסורת אשכנז הוא מבחין שלוש מסורות-משנה (שלושתן נדונות כאחת).⁶ כל מסורת זכתה לתיאור כללי הקריאה ("מימוש הגרפמים") הנוהגים בה, ולסיכום (בנוסף בגרמנית) יש תעתיק של פסוקים אחדים מן התורה על פי כל אחת מן המסורות. אין כל רמז למסורות הקריאה של התורה שבעל-פה.

לא יהיה הגון לכוא היום ולבקר את הפגמים של מאמר שנכתב בידי יחיד — שאינו בלשן — עשרות שנים קודם שנהגתה הקמתו של מכון מיוחד לחקר מסורות הלשון של עדות ישראל. אדרבה, נעשה אותו נקודת מוצא, ונצל ממנו את שניתן לנצל.⁷

עד היום לא נעשה ניסיון לחזור ולתאר את מסורות הלשון של עדות אשכנז תיאור שיטתי. אבל פרטים על עובדות בודדות מפוזרים ומפורדים בספרות המחקר. תחילה יש להזכיר את הפעולה שנעשתה בכרירת נוסח המשנה לשם עריכת מהדורה המיועדת "לעם". את עיקרי הבעיות העלה ביאליק במבוא למהדורת המשניות שלו,⁸ אבל את היריעה במלוא רוחבה פרש לפנינו ילון במחקריו.⁹ המסורות החיות תופסות כאן מקום בראש, ופרטים רבים על מסורת אשכנז פזורים בכל סוגיה וסוגיה.¹⁰

הצרכים המעשיים שעוררה תחיית הלשון הצמיחו שורה של בירורי לשון, ובהם שפע של חומר על מסורות אשכנז.¹¹

הרצון לגאול את שרידי התרבות של קהילות אשכנז מן השואה שפקדה אותן במלחמת העולם השנייה, ובמיוחד את שרידי המורשת שבעל-פה, הרים אף הוא תרומה להכרת מסורות הלשון.¹²

4 ראה: א' ויינרייך, שם (לעיל, הערה 2).

5 ראה: אידלזון, ההברה העברית. על פעולתו של אידלזון בתחום מסורות ההגייה ראה עכשיו: ש' מורג, "אברהם צבי אידלסון ומחקר מבטאיה של העברית", יובל ה', ירושלים תשמ"ו, עמ' קס-קסח.

6 עמ' 40-42 במאמר.

7 ראה צילום בעמ' 120-121.

8 בעיקר סעיף ד, עמ' 8-11.

9 לדרכי ניקוד המשנה; מבוא לניקוד המשנה.

10 ראה בעיקר מבוא לניקוד, סעיפים 10-12 (עמ' 19-21).

11 כגון בכתביו של נ' ברגרין.

12 ראוי להזכיר כאן את מחקריו של ד' סדן.

גם ממחקר היידיש — על ניביה ועל תולדותיה — נפתח פתח גאולה למסורת העברית שבתחום אשכנז.¹³ דוק: חלוקת המסורת האשכנזית למסורות-משנה מבוססת על החלוקה הגאוגרפית של ניבי היידיש. כך מסכם אלדר:¹⁴

אשר לקריאה האשכנזית המאוחרת נאמר כאן בקצרה, כי היא מתפצלת למסורות-משנה כמתאים לפיזורם הטריטוריאלי של היהודים בארצות מערב, מרכז ומזרח-אירופה. מרבית ההבדלים האזוריים בין מסורות-המשנה הם בתחום הפונולוגי, בעיקר בתנועות, המתממשות בהקבלה למערכת הפונמית של הדיאלקטים האידיים המדוברים. מכאן שעל יסוד מיונם של אותם דיאלקטים ניתן גם להעמיד חלוקה פנימית של מסורות הקריאה האשכנזיות העבריות. על פי המצב בימינו נראית החלוקה על דרך כך:

1. מסורות מערביות — רובה של גרמניה, אלזאס-לורין, חלקים מאוסטריה ומשווייץ (מסורות אלו המשיכו מקדמתן להתקיים בסביבת לשון גרמנית).
2. מסורות מרכזיות — בוהמיה, מוראביה, סלובאקיה המערבית.
3. מסורות מזרחיות — צפון-מזרחיות: ליטא, לאטביה, בילורוסיה. דרום-מזרחיות: פולין, גאליציה, רומניה, אוקראינה.

לגיבוש שיטת המחקר

קשה שלא להרגיש במבוכה של המחקר מול מסורת אשכנז — ספק חשש מפני היעדר גישה, ספק תהייה מה תועלת תצמח מן העבודה הזאת. בהמשך דבריי אנסה לפלס גישה, שיהיה בה כדי לפתוח את הפתח לתיאור השיטתי של עובדות הלשון לפרטיהן — הלכה למעשה.

המקורות

הבסיס האיתן למחקר יהיה, כמובן, אוסף ההקלטות של קריאת המשנה שבמפעל מסורות הלשון של עדות ישראל שליד האוניברסיטה העברית. בשלבים הראשונים של ניתוח ההקלטה יש לבודד את הפרטים הצריכים אישוש — הקלטה פגומה,

13 ראה הפרקים על היסוד העברי שביידיש בספרו המונומטלי של מ' ויינרייך, געשיכטע, I, עמ' 184-320, ובמיוחד מעמ' 251 ואילך.

14 עדה ולשון ד, עמ' י-יא.

קריאה מגומגמת, גרסה תמוהה — ולהזמין את המסרן לקריאה חוזרת או לבירור. שנייה להקלטות — משניות מנקודות ניקוד "וולגרי": משניות עממיות, לרוב מלכות תרגום לידיש ("עברי טייטש"), שלא עברו עליהן ידי מדקדקים. משניות מן הטיפוס הזה נדפסו לעצמן, או שנכללו בחיבורים "אנתולוגיים" כגון ה"חק לישראל", או במחזורים (המסכתות הקשורות למועדים). כמובן, יש להיווכח תחילה שאין בדפוסים אלו טביעות אצבעות של מדקדקים.

המקורות שבכתב צריכים פירוש לאור תורת ההגה העולה מן ההקלטות. הרי שתי דוגמאות:

א. תנועה שלאחר הטעם עשויה לאבד את ייחודה הפונולוגי, ובמציאות תופיע תנועה "מטושטשת". תנועה כזאת חזרה ושוחזרה בדפוס; וכאן מתגלות מיני זריות, כגון: ¹⁵ מוּעָט (ח, ו) = מוּעָט; מְחַיֵּב (ז, ו) = מחייב; מְתַכֵּין (ו, יא) = מתכין (הכול לפי עט).

ב. יש שתיבה הנהגית בתנועת [o] (=קמץ) נכתבת באות וי. כנגזן זה הנקדן מנקד חולם, והקורא אינו יודע אם חולם זה מכוון לתנועת [o] כמו רג "סוף", או שמא לתנועת [ej] כמו רג "רוב".

הווי אומר, אין לשחזר את ההגייה על פי טקסט מנוקד בלא שיקול-דעת זהיר. כעיקרון, חומר זה מהימן לכל דבר, וכל פרט שבו בחזקת אותנטי. עוד יש להזכיר סוג אחר של מקורות: משניות "מעורבות". דוגמה לכך הן המשניות המנוקדות עם פירוש "מלא כף נחת", שטרנוביץ תרכ"ב, עם תרגום לידיש. משניות אלו הועתקו מדפוס ליוורנו, והותאמו למסורת אשכנז, אבל הסובסטרטאט ה"חויף-אשכנזי" גלוי לעין. מקורות כאלו אין לבסס עליהם את המחקר, אבל יש בהם כדי לאשר ולאשש תופעות שהעדויות עליהן אינה מהימנת כל צורכה. הדברים אמורים, כמובן, בתיבות ששונו בנוסח המעובד.¹⁶

מכל שכן שאין להסתמך על משניות שיך המדקדקים ניכרת בהן; סימן ההיכר שלהן — נאמנותן ל"כללי הניקוד". דוגמה לכך, הגלגול ה"מלומד" של המשניות עם "מלא כף נחת" הנ"ל, וינה תרפ"ז.¹⁷ משניות כאלו רובן סברה, ושקיעי המסורת שבהן הרי הן בבחינת פליטה.

המשניות שנכללו בסידורי התפילה רחוקות מאוד מדרך המסורת: הצורה גִּיהֶנֶם עדיין קיימת בדפוס עט הנ"ל (אבות א, ה), אבל בסידורים לעולם גִּיהֶנֶם.¹⁸ ואף

15 הדוגמאות מתוך מסכת פאה.

16 ראה דוגמאות לפי המפתח, דפוס טש ≠ דפוס לי.

17 התרגום לידיש הוחלף בתרגום לגרמנית (באותיות עבריות).

18 על פי שרביט, אבות, עמ' 81; ומכל מקום אין מדויק לומר שקריאת האשכנזים היא גיהנם. במקום "בסידורים מצויים נשתלטה קריאת האשכנזים גִּיהֶנֶם" (בר-אשר, איטליה, עמ' 61).

במשניות ה"וולגרות" ניכרת יד העריכה על פי נוסח הסידורים. לדוגמה: בדפוס עט התיבה "נייר" מנוקדת נַיִר בגיטין ב, ד, אבל נַיִר באבות ד, כ; כינוי המושא לבינוני נקבה במשניות אלו לעולם על דרך מְשַׁמְרָתוֹ (כלאים א, ח), מְנַוֶּלְתָּן (נדרים ט, י) — אבל במסכת אבות: עֹקְרָתוֹ וְהוֹפְכָתוֹ (ג, יז).

היסוד העברי שביידיש

עדיין אין לערוך השוואה שיטתית עם מסורות-משנה אחרות, אבל רצוי לעקוב אחרי גלגולן של תיבות שנקלטו ביידיש.¹⁹ מצד אחד, היסוד העברי שביידיש אינו חשוד בעריכה של מדקדקים, ויש בו כדי לחזק גרסאות תמוהות לכאורה. מן הצד האחר, יש הבדל בין התנהגותן של מלים במסורת העברית ("עברית ממש") ובין התנהגותן כשהן מושאלות ("מותכות") בתוך היידיש (בעיקר בתחום ההגייה).²⁰ אבל הגבול בין שתי גרסאותיה של תיבה — האחת "עברית ממש" והאחרת "מותכת" ביידיש — גבול זה אינו קבוע במסורות.²¹ למשל: טשטוש התנועה שלאחר הטעם הנחשב לתופעה של העברית ה"מותכת" ביידיש (בניגוד לעברית "ממש"). ההגייה 'poter, 'xajəv (=פטור, חיב) במסורת הנחקרת כאן הריהי בחזקת וריאנטה חפשית של 'xajov, 'potur; וההגייה ax'rajəs (=אחריות) שלטת, כנראה לבודה. רק בסופו של מחקר יתחוור מה מידת האחידות בהפרדת שתי ההתנהגויות הנזכרות למעלה, ומתי נהיה רשאים להניח "פלישה" של תיבה "מותכת" לתחום ה"עברית ממש".²² הדבר נוגע גם למסורות-המשנה. הדעת נותנת שהבדלי ההגייה של מלים עבריות בקריאת המשנה באזורים שונים מתאימים להבדלי הגייתן בדיאלקטים של היידיש באותם האזורים. אם יוכח שהתאמה זו קיימת,²³ והיא סדירה, הרי קנה-מידה נוסף להערכת חילופי הנוסח.

מוטב: "...ונשתלטה הצורה (המקראית) ג'יהנס, שמעתה התחילה להיפך לקריאה נורמטיבית בקרב אשכנזים". וראה קוטשר, מלים, עמ' 66.

19 ראה מ' ויינרייך, שם (לעיל, הערה 13).

20 כגון "בעל-הבית" [baal ha'bajis] כנגד [bala'bos], או כיו"ב; ראה: ויינרייך, ראשית ההברה, עמ' 134-135.

21 שם, עמ' 135, ד"ה "אף בגבולה".

22 לעניין זה יש לציין, למשל, שהרב רגנשברג קרא בפאה ד, א: [bala'bo], בלי ספק התכוון לקרוא [bala'bos], וחזר בו וקרא [bala'bajis].

23 ואמנם כך מצטייר מן הדוגמה "כהנים" בחומר שלנו (ב, ד) מכאן וביידיש מכאן; ראה: ויינרייך, העברית, סעיף עג.

האחיזה בעבר

תופעות אחדות ודאי נמשכות מן המסורת ה"קדם-אשכנזית", והדבר ניתן לבדיקה שיטתית.²⁴ תאריכיהן של תופעות אחרות יעלו בבדיקה שיטתית של דפוסים אירופיים, שנוקדו בהשראת מסורת אשכנז במאה הי"ז: דפוס אמסטרדאם ת"ו, דפוס ונציה תס"ד-תס"ה.²⁵ הדבר צריך, כאמור, בדיקה שיטתית, ויש בכך משום מטרה בפני עצמה.

מקורות עקיפים

בצדה של העבודה בגופו של החומר, יש לרכז את הנתונים המשוקעים במחקר. לשם כך יש להכין רשימה, ממצה ככל האפשר, של מחקרים המכילים חומר על מסורות אשכנז, ולבנות מפתחות לפי מלים ולפי עניינים.

דרכי המסירה

כדי להעריך את החומר שהגיע לידינו הערכה נכונה יש לתור אחר ידיעות על שיטת לימוד המשנה בקהילות אשכנז, על עצמאותו של לימוד המשנה (בנפרד מן הגמרא), על ההזדמנויות שנהגו בהן ללמוד או לקרוא משניות, על דרך ההוראה והמסירה של המשנה, על המוסד "חברה משניות", וכך על נדידת לומדים ומלמדים מתחום חזקתה של מסורת-משנה אחת לתחום חזקתה של מסורת-משנה אחרת (ובכלל זה גלגוליהם של המסרנים שלנו מאז עלייתם לארץ).

במה מתחילין...

נתחיל בניצול שיטתי וביקורתי של קורפוס. חזרתי ועיינתי בעבודה סמינריונית שהגשתי לפרופ' שלמה מורג בשנת תשכ"ו, על יסוד הקלטה של מסכת פאה על פי

24 על יסוד מחקרו המצוין של אלדר, מסורת הקריאה.

25 ראה: ילון, מבוא לניקוד, עמ' 220. ועדיין לא נחקרו המסורות שמאחורי הדפוסים האיטלקיים שיצאו מידי ר' דוד אלטרס (מנ, לי).

מסורת ליטא (סרט לח/107 של מפעל מסורות הלשון²⁶), ונראה לי שאפשר להסתייע בה. מלכתחילה הייתי שוקל שמא עדיפה מסכת אחרת, הכלולה בבבלי, מתוך אלו שנהגו ללמוד בישיבות מזרח-אירופה (מסדר נשים או נזיקין) — שהקריאה בהן, מן הסתם, סדורה יותר. אבל הואיל וזו נתגלגלה לידינו, נזכה בה, ותבוא עליה ברכה. הקלטה זו מייצגת, כמובן, את המסורת החיה במובהק.

במקביל לחומר זה מובאות כאן משניות בניקוד "וולגרי" (עם עברי טייטש)²⁷ המשקפות מסורת של מזרח-אירופה (לאו דווקא ליטא). לשם השוואה והשלמה השתמשתי ב"חק לישראל" (וארשה תרס"ה), המתאים כמעט בכל פרט למשניות הנזכרות למעלה. בשני דפוסים אלו הונח הניקוד ב"דיבור המתחיל" שבתרגום.

הדיון יוסב גם על הבדלי נוסח. בכמה מקרים מדובר בהבדל שלכאורה, המתיישב לאור תורת ההגה; יש הבדלים המשקפים מסורות-משנה; במקרים מעטים יש להניח טעות במסירה; אחרים קשים להכרעה, ויש להניחם בצריך עיון.

מקורות אחרים הובאו שלא בדרך שיטה.

מטעמים דידקטיים החלטתי להגיש את החומר מנות מנות — כל מנה כוללת בדרך כלל משנה אחת — ולדון בכל תופעה הראויה לדיון. לצורך שלנו הסתפקתי בשלושת הפרקים הראשונים של המסכת.²⁸ תופעות חוזרות נידונות בדרך כלל בפעם הראשונה שהן נקרות.

כוונתי העיקרית היא לשתף את הקורא בגישושיי. התוצאה לא תהיה מרשימה. מבחר התופעות מקרי, ומהן נדונו אלו שנראו לעיניי מהותיות לטיפולוגיה של מסורת אשכנז. תמונה כוללת עדיין רחוקה מלהצטייר, ואולי יהיה בדרך הטיפול מעין טעם בוסר, כצפוי ממחקר בצעדיו הראשונים. אבל השלב הבא של המחקר יהיה לו על מה להסתמך.

...ובמה ממשיכין

לאחר ההתרשמות מן החומר המובא במאמר זה, רצוי לערוך בדיקה משווה של מסכת זו על פי מסרן אחר בן אותה המסורת, לשם קביעת האחידות במסירה, ועל פי מסרנים בני מסורות-המשנה האחרות של תחום אשכנז. בדיקה זו יהיה בה כדי לסרטט, בדרך של מדגם, את קווי הייחוד של מסורת אשכנז כחטיבה אחת, ואת קווי היתחום שבין מסורות-המשנה.

26 עדה ולשון ג, עמ' 128.

27 בלא ציון מקום ותאריך. ראה צילום של עמוד אחד במאמר זה, עמ' 122.

28 חק, פרשיות מקץ-ויגש-ויחי.

אגב כך תיעשה היכרות עם החומר המוקלט, וייוודע, מי הם המסרנים שקריאתם שגורה וסדורה בפיהם, וניכר שמסורת נאמנה בידם.²⁹
 עוד חשוב לעשות בדיקת מדגם בקריאת הגמרא, ולנסות לקבוע קווי תיחום בין העברית לארמית.

עובדות-יסוד

כאן, למעשה, מקומן של התופעות שתוארו במאמר הנזכר של אידלזון (ראה עמ' 120–121). נוסיף על דבריו שתי עובדות:
 א. השווא בראש תיבה אינו נע דרך קבע.³⁰
 ב. במסורת אשכנז אין הכפלת עיצורים כנגד הדגש החזק.
 הקריין שלנו מייצג, כאמור, את מסורת ליטא. החולם נהגה בפיו [ej] (= צירי).
 ההבחנה s/š מקוימת בקריאתו.

הקריין דידן

הרב דוד רגנשברג נולד בשנת 1906 בקובנה שבליטא. למד בקובנה, בסלובודקה ובפונוביץ. עלה לארץ בשנת 1930, התגורר בירושלים, ועמד בראש ישיבת "תל תלפיות". ההקלטה שלפנינו נעשתה בשנת 1964 (34 שנים לאחר עלייתו).³¹

מסכת פאה א–ג

א, א

[ˈejlu ˈdvorim še^hejn-loem ˈši(j)ur aˈpejo v^abiˈkurim v^aaˈrajen ug mil^us ˈxsodim veˈsalmut ˈtejre ˈejlō ˈdvorim šeˈodom ˈejx| pejr^oˈsejem bo^hejlom aˈze veaˈkeˈren kaˈjemes ˈlej loˈejlom aˈbo ˈkibud, avoˈejm ug mil^us ˈxsodim v^aaˈvoas ˈšoləm bejn-ˈodom la^Rˈvejrej veˈsalmut ˈtejre kⁱˈneget ˈkulom]

29 הזדמן לי להאזין להקלטה של הרב משה לאופר מרומניה (סרט לח/369, עדה ולשון ג, עמ' 176), והתפעלתי מקריאתו.

30 דומה שההבחנה מושפעת מגורם הצליליות. (על גורם הצליליות בעברית הישראלית, ראה: ח' רוזן, העברית שלנו, תל-אביב תשט"ז, עמ' 152 ואילך.)

31 בניתוח ההקלטה עלו כמה וכמה קושיות, שוודאי הרב רגנשברג היה יכול לסייע בתירוץ.

אלו דברים שאין להם שיעור. הפאה והבפורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה. אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והגרן קיימת לעולם הבא. כיבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה פנגד כולם.

ש אין : רג שהין. לא מעתק א-ה יש כאן, אלא הגה-מעבר [h] בין שתי תנועות, מאחר שהאלף נאלמה. כך גם להלן [bo^hejlom] = בעולם, [o^hejg] = האוג (א, ה), ובעוד מקומות מספר. אף בקריאה [lo^hem] = להם (ב, ד) אין לראות בהגה [h] ביצוע של הא "מקורית", אלא הגה-מעבר (בקריאת רג אין פונמה /h/). מצוי יותר הגה-מעבר [j], בעיקר בסמיכות לתנועת [i], כגון [šijur] = שיעור (א, ב), אבל גם שלא בסמיכות לו, כגון [šebo^hem] = שבהם (ג, ח), [mujot] = מועט (ח, ד). נדיר יותר [ʔ] (ולא סומן): [še^hoj] = שהיה (ח, ט), [ə^havər] = יעור (שם).

והראיון : שתי מסורות הן: האחת הוגה [a] לפני היוד, והיא מיוצגת בקריאת רג. האחרת הוגה [o], כנוסח עט: וכן טש: והראיון (רָאָ=רָאָ). משנה זו נאמרת בתפילת שחרית, ובסידורים המצויים יש שני נוסחאות — והראיון (על משקל רָעִיוֹן), והראיון (על משקל רָעִבוֹן) — המכוונים לשתי המסורות שלפנינו (בסידור "אוצר התפילות" מנוקד בפתח בנוסח אשכנז, ובקמץ בנוסח ספרד³²). נראה לי ששתי מסורות ההגיה אינן אלא שתי קריאות של נוסח-יסוד אחד, שעיקרו ראיון (ראיון, בחטיפת הצירי³³). הקריאה בפתח — ראיון (ולא ראיון) — עולה בקנה אחד עם מלים רבות, שקמץ מקורי לפני יוד נהגה בהן כפתח³⁴: אחריות (ג, ו), אבעיות (ד, ה); ובמלים רבות שלא נודמנו במסכת שלנו, כגון: ראָה-ראָה (מנוקד ראָה, כגון בכתובות א, ט עט), עריות (חגיגה ב, א עט); ובארמית: מפתח ועייל מפתח ונפיק (בבלי שבת קיט ע"א חק וישלח) <ועייל (/ ונפיק), שפר קדמך להחניא ("יה רבון", זמירות לשבת); כך מנוקד בסידורים המצויים, כגון ב"אוצר התפילות"; דוק: זה בבחינת פסוק); ובמלים שאולות בידיש (משניות, לְיָהּ ועוד)³⁵.

תנועת הא הידיעה ה— לפני רי"ש בקריאת רג יש בה כדי לעורר תמיהה, במיוחד במשנה זו, שהיא נאמרת בתפילה. רג קורא הרמונים (א, ה), הרואין (ב, ד), הרוח (ב, ז), וזה הכלל בקריאתו. וכן העניים (א, ב), העונה (שם), וכיו"ב.

32 "נוסח ספרד" של אשכנזים. וייס בדקדוקו (עמ' 101) מביא "ראיון" כדוגמה למשקל פְּעוֹל, אבל מנקד ראיון.

33 השווה: ראוי (ז, ה), קבוע (ב, א עט). היקף התופעה צריך בירור.

34 השווה ברגרין, לשון הדיבור, עמ' 169 הערה 14.

35 כבר בנוסח המסורה של המקרא יש לידוד כדי לעכב את המעתק של a פרוטושמית קצרה לקמץ בהברה סגורה מוטעמת (כגון שְׁדִי). תופעה מעניינת מזכיר א' ויינרייך: במסורות שהקמץ בהברה פתוחה נהגה [u], לפני יוד הוא נהגה [o] (העברית, סעיף יב).

וגמילות : החולם של עט גמילות אינו אלא שחזור של תנועה מטושטשת ; מן הסתם הובנה התיבה כריבוי של גמילה.³⁶ רג גמילות, בפעם הראשונה בתנועת [u], ובפעם השנייה [ø] — מעין [u] ממורכזת (השווה במשנתנו [ej]ø = אלר).
חסדים : חית תחילית בשווא נח, תופעה מצויה (בצד ההגייה בחתף). הניקוד של עט חסדים אינו סותר את רג ; חטף-פתח בחית הוא סימן לשווא במסורת הכתיבה של אשכנזים.

ותלמוד : בתיו רפה (רג=עט) — מן הסימנים של העריכה של משנתנו בסידור התפילה. הכלל הוא שאין אותיות ובכ"ל מרפות את אותיות בכפ"ת הסמוכות לאחריהן (חוץ מצירופים קבועים פחות או יותר³⁷).

פירותיה : רג מסיים ב-[m], אף על פי שכתוב לפניו בנזן ; אין מדובר בחילוף מורפולוגי אלא בהידמות חלקית להגה [b] התוכף. תופעת ההידמות המאחרת (כמו כאן) מצויה ביותר ;³⁸ במשנתנו : לחברו — [x]<[r], תלמוד — [t]<[d]. על הידמות מקדמת ראה להלן (א, ג).

בעולם ... לעולם : רג בעולם, לעולם ; עט בעולם, לעולם (וכן טש) — כנראה סימן לעריכה שבסידור התפילה. הכלל במסורת אשכנז — אותיות בכ"ל אין אחריהן יידוע.³⁹

הזה : רג הזה (מלרע), שלא כמו בידיש בביטויים עולם-הזה, עולם-הבא.⁴⁰
קיימת לו : כך היה הנוסח שלפני רג.

אב : רג קורא בתנועת [a] (=פתח), כהגייה ה"קדם-אשכנזית". מכנים בשם "הגייה קדם-אשכנזית" להגיית התנועות [a], [o], [e], שיסודן בקמץ, חולם וצירי, שלא חל עליהן המעתק שהפכן לתנועות האשכנזיות המובהקות [o] (=קמץ), [ej] (= חולם וצירי במסורת שלפנינו). כלל גדול הוא, שהתנועות ה"קדם-אשכנזיות" נשתמרו בעברית המותכת בידיש בהברות סגורות מוטעמות.⁴¹ תופעה זו מתגלה גם בעברית "ממש", כגון אב (כאן), לאו (א, ג), יד (ג, ג),⁴² כך (ד, ו). עט אב.⁴³

36 השווה אחריות (ג, ו). והצדק עם יידי מ' בראשר, שהפנה את תשומת לבי לקריאת מלקות > מלקות.

37 ראה להלן משנה ב.

38 התופעה שכוחה כל כך, שלא ראיתי להעיר על שאר המקרים.

39 ראה להלן משנה ג.

40 ראה : ויינרייך, מילון ; וראה להלן הפל (משנה ב).

41 ויינרייך, געשיכטע, II, עמ' 42-49 (סעיף 112) ; על קיומן של תנועות "ספרדיות" במסורת אשכנז, ראה : ילון, קונטרסים, א, עמ' 63.

42 אבל היד (ד, י רג=עט).

43 בידיש עצמה הביטוי "כיבוד אב" רווח בשתי גרסאות : אב (ויינרייך, מילון) — אב (מארק, מילון). וכן בביטוי המורחב "אב ואם", "כיבוד אב ואם", "אם" נהגה בצירי [ej] (ויינרייך, שם ;

נאם: ויו קמוצה (רג=עט). השווה עוד: לזה (ד, א-ב; ה, ה. רג=עט).
 והבאת: רג ויו שוואה לפני גרונית חטופה ("חטופה" לפי מושגי טבריה); אבל
 השווה במשנתנו: לחברו (ראה להלן בסמוך).
 לחברו: למד פתוחה, לאו דווקא בהשפעת הנוסח ה"דקרוקי" שבסידור התפילה.
 השווה עוד בניקוד של עט: מְחַמַּת (ב"ק ח, א), מְחַמַּת (שם ט, ג), וכיו"ב לעולם
 (ביידיש maxmes⁴⁴) > מְחַמַּת. שים לב לקריאה של רג לחברו — חית שוואה: וכן
 הוא קורא להלן וְחַכְמִים (ב, א).

א, ב

[ejn-'pejxsi^m ŋ le'pejo mi'sišim ve(j)af-al-'pi še'omru 'ejn le'pejo 'šijur
 'akej-lefi-'gejd] a'sode ul(ə)fi-'rejv oa'ni'im, ul'fi-'rejv oa'nove]

אֵין פּוֹחֲתִין לַפָּאָה מְשֻׁשִׁים. וְאָף עַל פִּי שְׁאָמְרוּ אֵין לַפָּאָה שְׂעוּר הַכֹּל לְפִי גוֹדֵל הַשְּׂדָה
 וְלְפִי רוֹב הָעֵינַיִם וְלְפִי רוֹב הָעֲנָנָה.

פוחתין: חית שוואה (רג=עט); חק פוחתין, וכבר הוער, ⁴⁵ שחטף-פתח במסורת
 הכתיבה האשכנזית מכוון גם לשווא.

רג הוגה קוּטְלִין (בינוני קל רבים) לעולם בחולם [ej], אבל יש מסורת אשכנזית
 ההוגה בתנועת [o] (= קמץ, הוא החולם ה"קדם-אשכנזי"), וזה הכלל ביידיש, גם
 בעה"פ חית, כגון soxrim (=סוחרים). ⁴⁶ אין לדעת מהי מסורת ההגייה המסתתרת
 מאחורי הניקוד של עט, שכן, כאמור, ⁴⁷ החולם (המלא) עשוי לציין גם תנועת [o].
 לפאה: למ"ד שוואה. זו דרכה של מסורת אשכנז, שלא לנהוג יידוע במלים
 הפותחות באותיות בכ"ל. ⁴⁸ בהשוואה לשאר מסורות ישראל ולמקורות ימי הביניים,
 יש בפרט זה משום ייחוד אשכנזי. ⁴⁹ ייתכן שהדעה הרווחת, שבלשון המשנה חלה
 נסיגה של היידוע, ⁵⁰ צמחה מתוך התרשמות כללית, על פי קריאת המשנה במשקפיים

מארק, מילון, ערך אב). הדבר מתפרש כשיבוץ של עברית "ממש" בתוך היידיש, ולא כשאלה.
 הוא הדין במלה "כן" שבביטוי "אלא אם כן" (מארק, מילון: [עלאַ אימקיין]), ראה להלן ב, א.

44

ראה: ויינרייך, מילון.

45

לעיל לגבי תסדים (משנה א).

46

ראה: ויינרייך, מילון: הנ"ל העברית, סעיף עג, ושם הערה 79.

47

המקורות.

48

יוצא מכאן הלשון לכל (ג, ה); וראה לשוק, לגורן (ג, ג עט).

49

קרוב בעיניי שההרגל בלימוד הבבלי גרם. בארמית אותיות בכ"ל נהגות לעולם בשווא (או לפי
 כללי השווא); תורת היידוע מקומה בסוף התיבה, ואינה משפיעה על ניקוד בכ"ל, שמקומן
 בראש התיבה.

50

ראה לאחרונה בר-אשר, איטליה, עמ' 102-105; וראה שם ההפניות לילון ולבנדורד.

לשיטתו קִלְחִי. הנוסח של עט (=חק) קִלְחִים (ג, ב) אינו מתיישב עם קִלְחִי, אבל הנוסח קִלְחִים בפני עצמו עולה בקנה אחד עם גִּפְנִים (א, ה).⁶⁴

א, ד

[ˈklal ˌomru beˈpejə ˈkol šˈu-ˈejx] v⁶⁵nišmar vegiˈdulov min-oˈorec uləkiˈtos kəˈaxas umaxˈnisˈ leˈkijum ˈxajov beˈpejə v(ə)atˈfuje vˈaˈkitnijejs bikˈlal aˈze]

כָּלֵל אָמְרוּ בְּפֶאֶה. כָּל שֶׁהוּא אוֹכֵל וְנִשְׁמַר וְגִידוּלְיוֹ מִן הָאָרֶץ וְלִקְיָתוֹ כְּאַחַת וּמְכַנְיָסוֹ לְקִיּוּם חַיִּיב בְּפֶאֶה. וְהַתְּבוּאָה וְהַקְטָנִיּוֹת בְּכָלֵל הַזֶּה.

אוכל : עט אוֹכֵל ; הצירי אינו אלא שחזור בעלמא. חק : אוֹכֵל. ההטעמה מלעיל מבטלת את הניגוד אוֹכֵל/אוֹכֵל (ראה אוֹכֵל לעיל א, א).⁶⁵

ונשמר : רג ונשמר (פתח), עט ונשמר (קמץ). לניקוד של נפעל בינוני בעה"פ פתוחה יש מסורת יציבה ; כך להלן : אינו נפטר (ח, ט ; רג=עט), הנכנס (דמאי ד, ו ; רג=עט). השווה עוד נרעש ונפחד ב"הנני העני", שהש"ץ אומר בקול קודם המוסף של ימים נוראים (הגיהה זו מוכרת לי היטב מפי בעלי תפילה שאינם חשודים על השפעת ההברה הספרדית). במחזורים מנוקד בפתח.⁶⁶

והתבואה : רג [f], ביצוע של בֿ תכף לעיצור [t] (הידמות מקדמת) ; כך הקריאה גם להלן ג, א. במעמד זה מצויה גם התופעה ההפוכה : פֿ נהגית [v], כגון טְפָחִים — סֶפֶק [v] סֶפֶק [f] (ג, ו). הווי אומר : לאחר עיצור [t] הניגוד בֿ/פֿ מתנטרל.⁶⁷

והקטניות : קוף חרוקה, וכך גם טש (לי וְהַקְטָנִיּוֹת).⁶⁸ רג מלעיל דמלעיל. על הטעמת מלעיל דמלעיל בסיומת הריבוי [-ijes], כגון מדְכָרִיּוֹת, פּוֹרְעָנִיּוֹת, עֵמֶד מ' וינרייך.⁶⁹

ככלל הזה : שם המתחבר לאותיות בכ"ל דרכו שאינו מיודע, גם כשאחריו שם תואר (או כינוי רומז) מיודע ; זה הכלל במסורת אשכנז.⁷⁰

64 פין (האוצר) מנקד קִלַח (בראש הערך), ובמובאות קִלְחִים, קִלְחִי.

65 והשווה במסורת אשכנז ובאחרות יוֹתֵר=יֹתֵר ; ראה פלמן, חילופי צורה, עמ' 48.

66 אפילו במהדורת גולדשמידט המדוקדקת.

67 השווה : א"א אורבך, לשוננו לעם כג (חשל"ב), עמ' 148.

68 טש בכלאים ב, ב ; קְטָנִיּוֹת (=לי ; אני מתעלם מן הדגש בידו), אבל בתרגום קטניות.

69 געשיכטע, II, עמ' 32 (סעיף 110) ; על מלעיל דמלעיל בכלל במלים שאולות ביידיש, ראה :

וינרייך, העברית, סעיף עא.

70 השווה ההוראה של סגל בדקדוקו (עמ' 54-55) : "במקום שהשם בא עם אות יחס תחילית,

צריך (ההדגשה שלי — מ"מ) לנקד את התחילית בפתח ובדגש אחריה... כמו : כְּמַעֵין

הנובע..." ("צריך", משמע שאין נוהגים כן).

א, ה

[ub^hilon ɔ^hejg veax^{ru}ʔ v^egejzim v^aš^{kej}dim v^ag^{fan}im v^{ori}'mejnim
v^a'zejsim v^{at}'morim xa^{jov}im be^{peje}]

וּבְאֵילָן הָאוֹג וְהַחְרוּבִין וְאֶגְזִימִים וְהַשְּׁקָדִים וְהַגְּפְנִים וְהַרְמוּנִים וְהַזִּיתִים וְהַתְּמָרִים
תִּזְכִּיבִין בְּפֶאֱהָ.

והחרובין : רג=עט ויו שרוקה (אבל יש מסורת חרובין). החטף של החית (עט)
אינו סותר את קריאת רג.⁷¹
ואגוזים : רג אָ—⁷² (להלן ד, א : [e'gejzim]). עט : אַגוזים (כאן ולהלן). טש כאן
וְהַאֶגְזִימִים, וְהַלֵּחַן אַגְזִימִים. ודאי שתי מסורות בדבר. לנוסח אַגְזִימִים מסורת עתיקה.⁷³
ראוי להעיר, שבמסורת אשכנז של היום יש סימנים של מעתק ו.כ.⁷⁴
והגפנים : רג פא פתוחה, וכך גם להלן ז, ה. נוסח זה יחידאי (עד כמה שיכולתי
לבדוק).⁷⁵ אפשר להניח ביסוד התיבה נון דגושה (גפנים), כמו עֶשְׂבִים (כגון מגילה ג,
ג עט); וכן דפנות (כגון סוכה א, ט עט).⁷⁶ והשווה לעיל א, ג : קְלָחִים (עט).

א, ו

[le(h)ejlom u-'nejsn mišum-'pejō u'potur min-a'majsrejs 'ad še'jimra:x
ve'neise(n) mišum-'efker u'potör min-a'majsrejs 'ad še'jimrax u'ma:xi-
l^h'ejme ul^xxaje ul^eejfejs u'potur min-a'majsrejs 'ad še'jimra:x vⁿnejt^l
min-a'gejren vez^{oh}reja u'potur min-a'majsrejs 'ad še'jimra:x 'divr^r rab-ə'kive
'kejen v^olejvi še'loxxu es-a'gejren a'majsrej(s) šelo'em 'ad še'jimrax
a'magdiš u'pejde 'xajov be'majsrejs 'ad še'jimrax a'gizbe:^lR]

לְעוֹלָם הוּא נוֹתֵן מְשׁוּם פֶּאֱהָ וּפְטוּר מִן הַמַּעֲשָׂרוֹת עַד שְׁיִמְרָח. וְנוֹתֵן מְשׁוּם הַפֶּקֶר
וּפְטוּר מִן הַמַּעֲשָׂרוֹת עַד שְׁיִמְרָח. וּמֵאֲכִיל לְבִהְמָה וְלַחִיָּה וְלַעוֹפוֹת וְכוּ' עַד שְׁיִמְרָח.
וְנוֹטֵל מִן הַגֹּרֶן וְזוֹרֵעַ וּפְטוּר מִן הַמַּעֲשָׂרוֹת עַד שְׁיִמְרָח. דְּבָרֵי רַבִּי עֲקִיבָא. כִּהֵן וְלוֹי
שְׁלָקְחוּ אֶת הַגֹּרֶן הַמַּעֲשָׂרוֹת שְׁלֵהֶם עַד שְׁיִמְרָח. הַמְקַדֵּשׁ וּפְוֹדָה חִיֵּב בְּמַעֲשָׂרוֹת עַד
שְׁיִמְרָח הַגֹּזֶבֶר.

71 ראה חסדים (לעיל א, א).

72 אבל הפענוח אינו ודאי, ומוטב לבדוק אחריי את הקריאה.

73 ראה : אלדר, עדה ולשון ה, עמ' 225 ; וראה עוד : בראשר, איטליה, עמ' 69, 92.

74 ראה : ילון, מבוא לניקוד, עמ' 21.

75 ייבין מביא דוגמה אחת בניקוד בבלי, פתח בספק (מסורת הלשון, עמ' 837).

76 דפנות יש במסורת הקדם-אשכנזית, אלדר, עדה ולשון ה, עמ' 40–41 ; וגם מחוץ לתחום

אשכנז, פלמן, חילופי צורה, עמ' 91 ואילך ; ייבין, מסורת הלשון, עמ' 852.

המעשרות : על קריאת רג ראה אידלזון.⁷⁷ ההגייה [-aj] מלמדת על מְעֶשְׂרוֹת (ולא מְעֶשְׂרוֹת) ; עט מְעֶשְׂרוֹת (ע=ץ). והשווה מְעֶשֶׂה (ב, ו).⁷⁸ שים לב לקריאה של רג מאַכִּיל [ma:xi-] (במשנתנו).⁷⁹

שימרה : שתי מסורות, האחת (רג) בקל, האחרת (עט) בפיעל. לפיעל מסורת עתיקה.⁸⁰ הקל מתועד בדפוסי אמ, ונ. במסורת אשכנז יש תנודה מסוימת בין הקל והפיעל בפעלים אחדים (ודומה שיד הקל על העליונה). למשל, רג קורא שְׁפָזָר (ה, א), ובסוטה ג, ד עט מנקד : כָּאֵלּוּ לְמִדָּה תְּפִלוֹת.⁸¹ ועוד עיין מה שכתבתי להלן על שברתה (ב, ז), אבדה (ג, ז).

היעדר תשולם דגש בנוסח עט מצטרף לשורה ארוכה של דוגמאות, כגון : מעורבין (ג, א), שנתערכה (ה, א), מצטרפין (ו, ט). לקט של דוגמאות הבאתי במקום אחר,⁸² ושם העליתי את הסברה, שמאחורי הנוסח של היום מסתתרת מסורת של דיגוש הריש.

ולחיה : עט וְלַחֲיָהּ. היידוע תמוה. ושמא יש כאן לא יידוע, אלא מעין תיקון-יתר (וְלַחֲיָהּ).⁸³ חק וְלַחֲיָהּ (=רג).

גזבר : קריאת רג מכוונת, לכאורה, לניקוד הַגְּזָבָר ; אבל מסתבר שהצירי אינו אלא הגייה אטית של תנועה מטושטשת. השווה מקרים (בוודדים) של שווא [ej], כגון בְּקָמָה (ב, ז). הריבוי בבית קמוצה : וְהַגְּזָבָרִים (ביכורים ג, ג — עט).

ב, א

[ve'ejlu maf'siki^m n le'peje a'naxal veaš'lulis v^o,dorex a'joxid v^o,dorex o'rabim uš,vil o'rabim uš,vil a'joxid ako'vua bi'mejs a'xamo (u)bi'mejs ag'šom^{im} vea'bur vea'nir ve'zera 'axe'r v^oa'kejcex le(j)'šaxas 'mafsig 'divrə, rabⁱ-'mejir vax'xomim 'ejmrim 'ejnə 'mafsik elə-^lm-'kejn 'xoroš]

ואלו מפסיקין לפאה. הנחל והשלוּלית דָּרָךְ הִיחִיד וְדָרָךְ הִרְבִּים וְשָׁבִיל הִרְבִּים וְשָׁבִיל הִיחִיד הִקְבֹּעַ פִּימוֹת הַחֲמָה וּבִימוֹת הַגְּשָׁמִים וְהַבּוֹר וְהַנִּיר וְנָרַע אַחַר. וְהַקּוֹצֵר לְשַׁחַת מִפְּסִיק. דְּבָרֵי רַבִּי מֵאִיר. וְחֲכָמִים אוֹמְרִים. אֵינּוּ מִפְּסִיק אֶלָּא אִם בֶּן תֵּרֵשׁ.

- 77 עמ' 41 במאמרו (ראה צילום במאמר שלנו, עמ' 121); ויינרייך, העברית, סעיף פב; כרגריין, לשון הדיבור, עמ' 168–169, הערה 10א.
- 78 בשיר "יעקב ועשו" ביאליק חורז לילה/בַּעֲלָהּ.
- 79 היש כאן הבחנה בין שווא לחטף? ראה עוד: ויינרייך, העברית, עמ' פב.
- 80 כך בכתביידי עתיקים.
- 81 מתורגם: איז גלייף ווי ער וואלט איר לערנן.
- 82 מישור, כתביעת, עמ' 254.
- 83 השווה אַמַּת הַמַּיִם (ב, ב).

והשלוּלִית : שלולִית, בשורק. כך גם טש, שלא כדפוס לי (שגרס וְהַשְׁלוּלִית).
הקבוע : הניקוד של עט קשה, אבל גם חק גורס כאן הַקְבוּעַ, וכן עט בסוכה ה,
ז-ח (2x) (אבל במקומות אחרים עט גורס קְבוּעַ). לחטיפת התנועה שלפני הטעם,
השווה וְשָׁאִי (ז, ה; רג=עט).⁸⁴

בימות : רג=עט בִּי-; חק בִּי- (והיינו הך?).

אחר : עט אַחַר (=חק) — חית פתוחה. קשה לדעת אם יש לניקוד זה משמעות
פונטית.⁸⁵ מכל מקום, אפשר לדבר על טשטוש ההבחנה בין אַחַר ובין אַחַר.⁸⁶
חרש : רג חָרַשׁ על דרך צורת הפסק. בעבר נסתר יש כמה דוגמאות בעה"פ קמוצה,
ספק וריאנטה מורפולוגית ספק חילוף פונטי. בדוגמאות שליטתי אצל רג הקמץ
סמוך לעיצור [R] או [v], ולא ודוקא במעמד של הפסק: קָצַר (ב, ז), פָּזַר (ה, א), קָתַב
(ג, ז), ואולי גם וָרַע (ב, ו).⁸⁷ השווה [ˈkorkö] (ג, ז) = קרקע — פעם אחת — בצד
[ˈkarkə] הרגיל.⁸⁸

ב, ב

[ˈamas aˈmajim šəna-ʔjˈxelö lejˈkocer keˈaxas rab-ˈjude ˈejmeːr mafˈsekəs
vexol-oˈorim ašer-beˈma:der jˈaˈdeju(n), af al-ˈpi: šejn-aˈbokor ˈjoxˈl
laˈavər bˈkejlov u-ˈnejsejn ˈpejo laˈke:jl]

אַמַּת הַמַּיִם שְׁאֵינָה יְכוּלָּה לְהַקְצֵר כְּאַחַת. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר מִפְּסָקָתָה. וְכָל הַהָרִים אֲשֶׁר
בְּמַעְרָב יַעֲדֻרוּן. אַף עַל פִּי שְׁאֵיִן הַבְּקָר יְכוּל לַעֲבֹר בְּפִלְיוֹ הוּא נוֹתֵן פְּאָה לְכָל.

אמת : הנוסח של עט, אַמַּת, אינו סותר את רג, ושניהם משקפים אַמַּת (>אַמַּת).
לחילופי ניקוד של פתח בחטף-פתח — חק מנקד לשכת הגזית (ב, ו), עט מנקד
עַבְבָּה (בימות יג, 2x).

למעשה, ההטעמה של תנועת האלף אצל רג דייה להוכיח שהתנועה אינה חטופה
מעיקרה, אבל יש חריגים אחדים: אַמַּת (ח, ט),⁸⁹ לַעֲבֹר (כאן), אָבַל (ה, ה), שְׁכָלִים

84 וראה לעיל א, א (ראיון).

85 העובדה שגם להלן, ב, ב, עט מנקד במעבד, מטה את הדעת למתן פירוש פונטי, כלומר: הריש
עשויה להפוך צירי שלפניו לפתח (על דרך הארמית). אם יש בכך ממש, ודאי יבוא הדבר לידי
ביטוי במציאות הפונטית בהמשך המחקר, אולי במסורת-משנה אחרת.

86 כמו אוֹכַל/אוֹכַל; ראה לעיל א, ד.

87 אם אין זו גרירה אחר וָרַע שֶׁבְּסוּמֶךְ.

88 ניקוד חָרַשׁ מצאתי במשניות "מלומדות" שיש בהן סובסטרטאט אשכנזי: וינה תרצ"א (הוזכרה
לעיל, המקורות), וכן במהדורת ש"ש בלקמן, ניו-יורק תשכ"ד; אבל במשניות מן הסוג הזה
צורות הפסק חשודות להיות מעשה עריכה.

89 כך גם בידיש; ראה: ויינרייך, מילון.

(ו, ה; עט שְׁפָלִים).⁹⁰ דווקא בגלל חריגים כאלו לא חשש עט לנקד אָמַת (בחטף). יכולה: יְכוּלָה, וכן יְכוּלִין (כגון בברכות ג, ב) — כך מסורת אשכנז של ימינו.⁹¹ וכל... = ישעיה ז, כה. לפנינו דוגמה מאלפת של דרך קריאת הפסוקים המשולבים בתורה שבעל-פה (כידוע, קריאת פסוק כצורתו נחשבה בעיני תלמידי ישיבות למומחיות).⁹²

רג=עט וְכָל, כף רפה, לאו דווקא מתוך נאמנות לפסוק.⁹³ בתיבה "כל" הכף רפה דרך קבע אחר אותיות ובכ"ל, כגון: בְּכָל העיר (ב, ד). וְכָל — בפסוק וְכָל. לכאורה חולם "קדם-אשכנזי" [o]. נראה יותר שנוקד כאן קמץ על דרך הקריאה במשנה. תן דעתך שהתיבה הַפֶּל, פֶּפֶל, לְפָל (ביידוע) לעולם בחולם, ובקריאת רג בחולם [ej] (כגון להלן במשנתנו).

ההרים: רג הַהָרִים. רג אינו מקפיד על כללי הא סגולה (ואפילו בשיבוץ מקראי); הוא קורא הַעֲנִי (ח, א) וכיו"ב.⁹⁴

במעדר: בְּ-, כדרך הקריאה במשנה (בפסוק בַּמְעַדֵּר). דוק: אפילו במובאה לא טרח עט לדייק, וניקד דלת פתוחה.⁹⁵

יעדרון: רג יַעְדְרוֹן.⁹⁶ במסורת אשכנז העתיד של הנפעל אינו יציב (בדרך כלל צורתו יִפְעַל).⁹⁷ יש להעיר שדפוסי אמ, ונ גורסים יַעְדְרוֹן; מסתבר אפוא שמסורת ביד רג מרבתי.

אינו: מסורת הניקוד גורסת -i, אף על פי שתנועה זו באה אחרי הטעם, ובדרך כלל נהגית בטשטוש.

לעבור: רג [la'a-], כנגד מעשה (ב, ו) [maj-] — הבחנה בין חטף ובין שווא(?).⁹⁸

ב, ג

[ʼak] ʼmafsik lʼzʼrojim vejn¹-ʼmafsik leʼjil(on), elö ʼged²(r) vejn-ʼojo šar-
ʼkejtejš ʼejnej ʼmafsik elo-ʼnejsən ʼpejə laʼke:j]]

- 90 וביידיש וְנוֹכַח ועוד; ראה: ויינרייך, העברית, סעיף ע.א.
91 השווה: אלדר, עדה ולשון ה, עמ' 231.
92 רג עצמו מודה שאינו בעל-מקרא. דוק: בקטעי מקרא שהוקלטו מפיו במפעל המסורות נמצא מְנַעֲלִיךְ (דברים לג, כה; בפסוק: מְנַעֲלִיךְ).
93 ראה ותלמוד (א, א).
94 אבל ה, ב: [ʼö'oni] (?) — עט הַעֲנִי.
95 ראה מה שכתבתי לעיל (ב, ב) על אָחַר (=אָחַר).
96 או יַעְדְרוֹן.
97 ראה: מישור, טיפולוגיה, עמ' 59.
98 השווה להלן ב, ד.

הפל מפסיק לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר. ואם הנה שער כותש אינו מפסיק אלא נותן פאה לכל.

גדר : רג = עט גדר, ומסורת יציבה היא.⁹⁹ מעניינת כאן שיטתו של טש ; לי, שעמד ביסוד דפוס זה, גורס גדר, במשקל פָּעַל ; טש האשכנזי הפך את הצירי של הדלת לסגול — גָּדַר — ויצר על ידי כך צורת הפסק של גָּדַר ! וביותר כולט הדבר בכלאים ב, ח : וְלַגְדָּר שהוא גבוה... (לי וְלַגְדָּר) — שלא כמעמד של הפסק.¹⁰⁰ שער : רג שְׁעַר — נוסח יחידאי (ומוטעה).

כותש : רג = עט כותש, תיו דגושה.¹⁰¹ על אותיות בכפ"ת פעלו גורמים פונולוגיים (והיקשי צורה ?) המפירים את כללי הדגש הקל ה"קלאסיים". ילון¹⁰² מזכיר : חתיכה, החותך, הפחיש, ועוד ;¹⁰³ ובמסכת שלנו מזדמנת כמה וכמה פעמים המלה שפָּחָה (כגון ז, א). כידוע, בעצם התופעה אין ייחוד אשכנזי, אבל ההיערכות המיוחדת בכל מסורת ומסורת צריכה בדיקה, ומכל מקום אין לקבוע כללים שמלכתחילה.¹⁰⁴

ב, ד

[ul^ox^oruviⁿ kol-כ'rejin 'ze ez'ze 'o:ma-rā^m-gam'liel 'nejagin-oju bejs-'abe 'nejsnim 'pejə 'axas le'zejsim še'oju-loem b^oxol 'rua:x ul^oxruvin kol-o'rejin 'ze ez'ze rab-'lezər b'reb-'cōdejk 'ejmər miš'mej 'af l^ox^oruviⁿ še'oju lo^hem bə'xol o'jir]

וְלַחְרוּבִין כָּל הָרוֹאִין זֶה אֶת זֶה. אָמַר רַבִּין גַּמְלִיאֵל. נוֹהֲגִין הָיוּ בֵּית אָבָא נוֹתְנִין פְּאָה אַחַת לְזִיתִים שֶׁהָיוּ לָהֶם בְּכָל רוּחַ. וְלַחְרוּבִין כָּל הָרוֹאִין זֶה אֶת זֶה. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בְּרַי צָדוֹק אָמַר מִשְׁמוֹ. אַף לַחְרוּבִין שֶׁהָיוּ לָהֶם בְּכָל הָעִיר.

ולחרובין : רג וְלַחְרוּבִין. נדיר בקריאתו ו— לפני בכ"ל המצטרפות לתיבה

99 ראה : אלדר, עדה ולשון ה, עמ' 93.

100 אבל כאמצע כלאים החליט למשוך את ידו, והוא מאמץ את נוסח לי — גָּדַר.

101 היבדלות ה—ש ([s]—[ʃ]) ?

102 מבוא לניקוד, עמ' 70, הערה 59.

103 וראה להלן, ב,ז : חותה ; מישור, טיפולוגיה, עמ' 58.

104 חומר על מסורות אחרות ימצא בסדרה "עדה ולשון". התופעה מתועדת בכתביידי מימי הביניים, ראה : ייבין, מסורת הלשון, עמ' 341—346. העובדה, שתופעה המצויה בעברית החדשה ובכתביידי מימי הביניים מצויה גם במסורות העדות, מוכיחה למעלה מכל ספק שמדובר במסורת רצופה (שלא כדעת שורצולד, תהליכים, עמ' 181). תמוה בעיניי כיצד אפשר לומר על העברית, שבמשך מאות בשנים "ילדים לא נתחנכו על צליליה" (שם, עמ' 180).

הפותחת בשווא: וּלְשֵׁישׁ¹⁰⁵ וּלְרִבִּיעַ (ה, ה), וּלְטֶלָה (ז, ח), וּלְקָנוֹת (ג, ו) — בצד וְלִכְתוֹב (שם). עט מנקד בכל אלו וְ—. ותמוהה תנועת הלמ"ד בקריאת רג. נוהגין: רג נֹוֹהֲגִין. וכן שְׁאָלוּ (ב, ו), פְּהָגִים (ח, ו). ההטעמה מלעיל דמלעיל אינה כלל במסורת אשכנז.¹⁰⁶ מכאן אפשר ללמוד על החטף (וכל שכן השווא), שערכו הפונולוגי אפס. כך מטעים רג את התיבות שיש בהן שני שוואים רצופים: מְלִבְנוֹת (ג, א), נְגַמְרוּ (ד, ח), מְגַלְגִּלִין (ה, ג),¹⁰⁷ שִׁכְמְכָרִם (ח, ה). בצד מסורת זו (המדובר בגרונית חטופה) יש מסורת פְּהָגִים; זה אחד מקווי התיחום בין מסורות-משנה.¹⁰⁸ עמדנו לעיל על לְעָבוֹר (ב, ב), ונדמה לי שזה הכלל במקור של הקל (כך גם ה, א, וכן ו, ז: לְעָשׂוֹת).

אליעזר: רג לְ(ע)וֹר, כהגיית השם בידיש.¹⁰⁹

ב, ה

[az^oreja e-so'deju, min 'exod, af al-'pi š^ou-öj'seju 'štej gro'nos 'nejsem 'pejə 'axa:s 'zoro 'šnej 'minim af-al-'pi še'oson 'gejren 'axas 'nejsej 'štej 'pejəs azə'rejə e-so'deju 'šnej, mine' 'xitin 'oson 'gejren 'axas 'nejsem, pejə 'axas 'štej 'gronejs 'nejsem 'bejs 'pejə:(j)s]

הזורע אֶת שְׂדֵהוּ מִן אֶחָד אֶף עַל פִּי שֶׁהוּא עוֹשֶׂהוּ שְׁתֵּי גַרְנוֹת נוֹתֵן פְּאָה אַחַת. וְרָעָה שְׁנֵי מִיָּנִין אֶף עַל פִּי שֶׁשְׁשָׁן גוֹרֵן אַחַת נוֹתֵן שְׁתֵּי פְּאוֹת. הַזּוֹרֵעַ אֶת שְׂדֵהוּ שְׁנֵי מִיָּנֵי חֲטִיף. עֶשְׂשָׁן גוֹרֵן אַחַת נוֹתֵן פְּאָה אַחַת. שְׁתֵּי גַרְנוֹת נוֹתֵן שְׁתֵּי פְּאוֹת.

הזורע: רג הַזּוֹרֵעַ (כנגד נֹוֹתֵן וכיו"ב). הווי אומר, פתח גנוב דינו כדין תנועה מצד ערכו הפונולוגי. מעתה יש לשקול שמא הצורה מְסִייע [mə'sajə] (ה, ו) וכיו"ב משקפות תבנית חסרת פתח גנוב, מעין מְסִייע או מְסִייע (עט מְסִייע);¹¹⁰ והוא הדין מְתַאַרָה (דמאי ב, ב; עט) — המשקפת, מן הסתם, הטעמה על הברת האלף (טש מְתַאַרָה, אבל כאן מְסִייע).¹¹¹

105 כתוב: לשליש.

106 על קבוצה של מלים שהטעמתן מלעיל דמלעיל בעברית שבידיש הצביע א' ויינרייך (העברית, סעיף עא).

107 בראש מביא מפיו של קוטשר: ham'daqdaqim (ספר בן-חיים, עמ' 104, הערה 119); בהגייה המסורתית התכוון קוטשר, בלי ספק, להוסיף נימה של לגלוג.

108 ראה: ויינרייך, העברית, עמ' עג.

109 קוטשר ("לשון חז"ל", עמ' 11) מעלה את הסברה, שזה לגלוג של ליעזר הידוע מן המקורות הקדומים (ולא חידוש פנים-אשכנזי), וצ"ע.

110 השווה מסורת תימן: מורג, העברית, עמ' 128–129.

111 בידיש אֹורח (=אֹורח) כנגד רוֹצֵחַ (ראה: ויינרייך, מילון).

גרנות: רג [grɔ'nos], גרירה (חלקית) אחר ההגייה הישראלית; אבל להלן כדין. ['gronejs]

השפעת העברית הישראלית מבצבצת בקריאתו של רג: שאפֿשֿר (ה, ג); עַל מִנַּת (ה, ו), בצד עַל מִנַּת (ו, יא); [ma'zo:n] = מזון (ח, ה), בצד [mozn] (כגון ח, ז); נִתְנַת (ד, א).¹¹²

אין לזלזל בפליטות אלו. ייתכן שאלו סימנים ראשונים של יצירת נוסח אשכנזי חדש, שנסייבות חדשות בהווי הישיבות (לימוד בהברה מעורבת) גרמוהו. זה הצד השני של התופעה שכנגד: קיומם של קווי סובסטראט אשכנזי אצל שוּנֵי משניות בהברה ישראלית. גרסאות אלו חשובות אפוא לטיפוסים החדשים של מיני עברית הנוצרים ממש לעינינו; אבל לגבי מסורת אשכנזי ה"אותנטית" — זו שבכונתנו לחשוף כאן — גרסאות אלו פסולות הן.

זרעה... עשאן: דרכה של מסורת אשכנזי לשמור על הקמץ של עה"פ של עבר קל, כשכינוי המושא מצטרף אל הפועל: זְרָעָה.¹¹³ לפיכך יפה ניקד עט עֶשְׂאָן (ולא עֶשְׂאָן, על דרך המקרא). כך גם קֶצְרֶה (ב, ז-ח).¹¹⁴

שתי: רג קורא בֵּית (בדפוס שלפניו היה כתוב: ב'). וכך הוא קורא גִּמְל [giml] (ו, ה; ז, ב) — כתיב: ג'. כנגדו עט, דרכו לפרש את המספרים: וג' (ו, ה) כפנים, וּשְׁלֶשָׁה ב"דיבור המתחיל" שבתרגום.

ב, ו

[majse še'zoro reb-šimən iš-a'micfo lif'nej raḥ-gam'liəl ve,ol¹ l¹iškas a'goziz ve'šcalu 'omar 'noxum a'lavlər me'kub| a'ni me'reb-majši še'kib| me'abe še'kib| mi'zugej(s) še'kiblu min-ane'viim a'loxo le'mejše mi'sinaj bez²reje e-so'deju 'šnej, mine¹xitin im-'oson¹'gejren¹'exod¹'nejse^m'pejo¹'axa:s 'štej 'gronejs 'nejsej¹'štej 'pejə:s]

מַעֲשֵׂה שְׁזַרְע רַבִּי שְׁמַעוֹן אִישׁ הַמְצַפֶּה וּבָא לִפְנֵי רַבֵּן גְּמְלִיאֵל וְעָלוּ (!) לְלִשְׁכַת הַגְּזִית וּשְׁאָלוּ. אָמַר נְחוּם הַלְבָּלַר. מְקוּבֵל אָנִי מֵרַבִּי מֵיֵאשָׁא שְׁקֵבֵל מֵאַבָּא שְׁקֵבֵל מְזוּגוֹת

112 ראה להלן ג, ז (על "מתנור").

113 ראה מישור, טיפולוגיה, עמ' 58.

114 יש להבהיר שמדובר בקמץ ולא בפתח. המסורת האשכנזית ההוגה פתח (בר־אשר, איתליה, עמ' 84) אינה ידועה לי, אבל הדגיש בר־אשר בפניי שהוא מסתמך על ברגרין. האשכנזי מברך "ברוך שְׁפֻטְרָנִי" — כך מנוקד בסידורים אחדים, וכך מביא ויינרייך, מילון. וכך היה המנהג בבית אבא בקריאת ההגדה של פסח: עד שְׁדָרְשָׁה (=משנה ברכות א, ז), וכך מנוקד בהגדות מסורתיות.

שְׁקָבְלוּ מִן הַנְּבִיאִים הַלְכָה לְמִשְׁנֵי בְּזוּרְעַת שְׂדֵהוּ שְׁנֵי מִיָּנֵי חֲטִינַן אִם עֲשָׂאָן גּוֹרָן
אֶחָת נוֹתֵן פָּאָה אֶחָת. שְׁפִי גְרָנוֹת נוֹתֵן שְׁפִי פְּאוֹת.

מעשה: עט מעֵשָׂה — הצירי אינו מלמד על ההגייה; ואמנם בברכות א, א עט
מנקד מעֵשָׂה.¹¹⁵

שזרע: רג שְׂזָרַע?¹¹⁶ או שמא כיוון לתיבת זְרָעָה שבמשנה ה?
המצפה: רג הַמְצָפָה (פא רפה). הנוסח יחידי, אבל אין בו משום סתירה לדרכה
של המסורת (אם כי צריך חיזוק). להגיית פֵ אחרי שווא נח, השווה: המנפול
[a'mamf] (דמאי ה, ד רג; עט הַמְנָפּוֹל), לְתַפּוֹר (שבת ז, ב עט), וכיו"ב.¹¹⁷
ובא: תיבה זו כתובה בפנים בסוגריים, ואין רג קורא אותה, כשם שאינו קורא את
התיבות "בשנים או" (ג, ב), שגם הן בסוגריים.

ועלו: עט וְעָלוּ (ויו חרוקה), מן הסתם הדפסה חלשה של שווא.
ללשכת: רג לְלִשְׁכַּת; עט לְלִשְׁכַּת (כף רפה), וכן טש לְלִשְׁכַּת. הנוסח בכף
רפה מתועד במסורת הקדם-אשכנזית.¹¹⁸

נחום: נְחוּם (נון קמוצה), מסורת יציבה היא.¹¹⁹
הלבֵלֵר: הרי דוגמה קיצונית לדרך של משניות "מלומדות": דפוס וינה תרפ"ז
— גלגולו של טש — גורס לְבֵלֵר, והתרגום מביא כפירוש את המקור הלטיני
libellarius. הניקוד חשוד בלומדרות יתרה, ובמגמה להלביש על הנוסח המסור
(לְבֵלֵר) את מסקנות המחקר הבלשני.

מיאשא: קריאתו של רג — מעין מִי(א)שא — יחידיאית ותמוהה; עט מִיאֶשָׂא
(=חק); טש מִיאֶשָׂא. לפי שעה אין לדעת אם גרסת רג מהימנת. אבל אפילו נניח
שהגיית התיבה אינה אותנטית, מכל מקום משתקף כאן תהליך פונולוגי המעוגן
היטב במסורת אשכנז: הדיפתונג [ja] נוטה להתחלף ב-[aj] במלים שאין משקלן
שקוף דיו, כגון במלים שאולות מן היוונית (או הלטינית): פִּיילִי (סוטה ב, ב; נגעים
יד, א עט)¹²⁰ מתועד כבר ברפוס רפ"ד—רפ"ו של מקראות גדולות לשופטים ה, כה:

- 115 על ההגייה של רג ראה לעיל א, ו.
116 השווה לעיל ב, א ("ח"רש").
117 עצם התופעה ידועה גם מחוץ למסורת אשכנז; ראה: ייבין, מסורת הלשון, עמ' 343–347;
מישור, טיפולוגיה, עמ' 58.
118 ראה: אלדר, עדה ולשון ה, עמ' 255. ויש פעם אחת בכתב-יד קאופמן, עדיות ז, ד.
119 ראה: ילון, מבוא לניקוד, עמ' 111–112. למעשה כאן התופעה המשלימה לקיום הפתח בהברה
סגורה מוטעמת. השווה ביידיש עמוד (=עמוד), קַחַת — ואפילו כנגד חטף-פתח: תְּצִי (ח, ה),
תְּלוֹם ועוד (ראה: ויינרייך, העברית, סעיף עא).
120 מילון גור-ליין, תרע"ט: פִּילָא. בן-אמוץ—בן-יהודה, מילון עולמי לעברית מדוברת: "פִּילָה
(אידיש)" (!).

בְּפִי־לִי גִבְרִיָא; ¹²¹ קוֹרְדִי־קוּס (גִּיטִין ז, א עט); פְּלִי־טִין (בבלי שבת סב ע"ב חק תולדות); ¹²² דִּי־תִיקִי (מו"ק ג, ג עט); בית אוֹנִי־קִי (ע"ז ב, ד עט). ובהברה סופית סגורה: הַנִּי־ר (גִּיטִין ב, ד עט); ¹²³ הַסִּי־ח (ב"ב ה, ג עט); הַמּוֹרִי־ס ¹²⁴ (תרומות יא, א עט). ובארמית של הבבלי, כגון גוֹבִי־נָא (<גוֹבִי־נָא>); ¹²⁵ ובתיקון־יתר נוצר בימינו קְנָמָא לָן. ¹²⁶

בעיה בפני עצמה היא, אם זו הגייה שרירותית של כתיב דר־משמעי, או מעתק פונולוגי ממש. ¹²⁷

ולתנועת השין (הידמות ליוֹד של הדיפתונג?). חיזוק־מה יש בכתיב שנוקט טש בתרגומו: מִי־אֶשִׂיא (2x).

שקבל: מסורת הכתיבה באשכנז נוקטת צירי בעה"פ של בניין פיעל (ההגייה עצמה אינה מלמדת דבר).

גורן אחת: רג אָחַד (הקריאה בהיסוס). לפניו היה כתוב: אח'. החטאה דומה בפתרון קיצור מזדמנת להלן, ז, א: וְשֶׁלֶשׁ (כתוב: ושאר כל הזיתים, שנים שכחה ושלש' אינו שכחה; למעשה כאן הכתיב חד־משמעי); וכן שם בכינוי הקניין: כל זית... ושכח' — רג קורא וְשֶׁפְּחָה. כל זה מעיד על אבדן הרגישות להתניות של המין הדקדוקי בקריאתו של הקריין שלנו (ושמא אין כאן אלא דרכו של יחיד). ¹²⁸

ב, ז-ח

[sode šekoc'ruo 'kusim koc'ruo 'listim korse'muo ne'molim š^{ei}'korsō
o'ruax ej-b^{ei}'hejme 'pture: 'kocəR 'xecjə vekoc'ru:(ə) 'listim 'xecj^o 'pture:
š^e'xejvəs a'peje be^u'kome:

koc'ruo 'listim 'xecⁱō v^{ei}'kocəR-u 'xeci: 'nejsem 'pejə mi'ma š^e'kocar

121 אבל במקומות אחרים (ישעיהו יא, יז, כב): פְּלִי; הדפוסים החדשים: פְּלִי. והעיר לי מ' בר־אשר שיש גם קריאות אחרות.

122 עט פְּלִי־טוֹן (שבת ו, ג) (צירי = [aj]?). מילון אבן־שושן: פְּלִי־טוֹן.

123 אבל באבות ד, ה: נִי־ר. ראה לעיל, המקורות; על נִי־ר, ראה: לשוננו לז (תשל"ג), עמ' 236–237; לח (תשל"ד), עמ' 238–239 (אברמסון, שרביט, מירקין).

124 כך גם מילון זיבנברגר.

125 בסיפור "יום הששי הקצר" פרק ג, ביאליק מנקד: מיני מוֹלִי־תָא (מהדורת תרפ"ה), מוֹלִי־תָא (תרפ"ו), וכך נוקד במהדורת תשי"ד (מוֹלִי־תָא) — על פי מוֹלִי־תָא (לשון רבים) בפסחים עד ע"א–ע"ב (מילון אבן־שושן מביא את ביאליק בניקוד מוֹלִי־תָא).

126 <קְנָמָא לָן. מילון אבן־שושן, ערך קְנָמָא: "קְנָמָא לָן [בדיבור שגור קְנָמָא לָן]".

127 המותר ללמוד על האותנטיות של התופעה מן המעתק <diabolos טייוול [t'ajvɪl] בידיש? (ראה) מילון גְרִים, ערך Teufel).

128 על טעויות אחרות בקריאה ראה להלן ב, ז.

'kocar 'xec'ö ü'moxar 'xeci alej'kejax 'nejsm 'pejö la'ke:jl 'kocar 'xecj'ö
ve'jigdis 'xecjə a'pejde mijad-a'gizbe(j)r u-'nejse^{im} 'pejo la'ke:jl]

שְׁדָה שֶׁקְצָרוּהָ כּוֹתִים קְצָרוּהָ לְסִטִּים קְרָסְמוּהָ נְמָלִים שֶׁבְרָתָה הָרוּחַ אוֹ בְהֶמָה פְּטוּרָה.
קְצַר חֲצִיָּה וְקְצָרוּ לְסִטִּים חֲצִיָּה פְּטוּרָה. שְׁחֹבַת הַפָּאָה בְּקָמָה.
קְצָרוּהָ לְסִטִּים חֲצִיָּה וְקְצַר הוּא חֲצִיָּה נוֹתֵן פָּאָה מִמָּה שֶׁקְצַר. קְצַר חֲצִיָּה וּמְכַר חֲצִיָּה
הַלּוֹקֵחַ נוֹתֵן פָּאָה לְכָל. קְצַר חֲצִיָּה וְהַקְדִּישׁ חֲצִיָּה הַפּוֹדֶה מִיַּד הַגִּזְבֵּר הוּא נוֹתֵן פָּאָה
לְכָל.

קְרַסְמוּהָ: פִּיעַל עֵבֶר בַּעַ"פ קְמוּצָה — מִיִּיחודי הַתְּצוּרָה בַּמְסוּרַת אֲשַׁכְנּוּ. הַקְּשַׁר
זֶה מִפְתָּה לַפְּרֵשׁ אֶת הַצּוּרָה כַּגְּרִירָה אַחַר הַמְּבַנָּה הַתְּנוּעֵתִי שֶׁל קְצָרוּהָ שֶׁבְּרִישָׁא
(2×); ¹²⁹; אֲבֵל מִצְאָתִי דּוּגְמָאוֹת אַחֲרוֹת: וְשֶׁבְּחֹהוּ חֲכָמִים (סוּטָה ז, ה עט), שֶׁקְּבַלְתָּ
רֵאשׁ הַשָּׁנָה ב, ט עט), קְבַלְתָּ (=קְבָלָה; בַּבָּא מִצִּיעָא ט, ו; שֵׁם י עט). ¹³⁰
הוֹאִיל וּדְגַשׁ קָל יִכּוֹל לְבוֹא אַחֲרֵי תְנוּעָה (רֵאשׁ לַעֲלִיל ב, ג), הַצּוּרוֹת שֶׁבְּחֹהוּ, קְבַלְתָּ
וְכִי"ב יִתְּנוּת לְהַתְּפַרֵּשׁ, עַקְרוֹנִית, גַּם כַּבְּנִיין קָל; קְרוּב לוּדָאִי שֶׁפִּעַל כֶּאֱנַן מִעֵתֵק
(חֲלָקִי) פִּיעַל-קָל, שֶׁלֹּא הִיָּה בְּכוּחוֹ לְבַטֵּל אֶת הַדְּגַשׁ שֶׁל עַה"פ, וּדָאִי שֶׁלֹּא יִכּוֹל
לְהַשְׁתַּלֵּט עַל הַשּׁוֹרְשִׁים הַמְּרוּבָעִים ("קְרַסְס"). צוּרוֹת מֵעֵין חֶתָּה (תְּמִיד א, ד עט),
חֹתָּה (יּוֹמָא ד, ד עט) הֵן צוּרוֹת שֶׁל קָל לְכָל דְּבַר, וְהַדְּגַשׁ אִינוּ שִׁיךְ לְתַצּוּרָה.
שֶׁבְּרַתָּה: רַג שֶׁשֶׁבְּרָתָה (=ש+כְּרַתָּה?) ¹³¹ — טַעוֹת בְּקִרְיָאָה. עַט שֶׁבְּרָתָה, פִּיעַל
(=חֶק). אֲבֵל יֵשׁ מְסוּרַת אֲשַׁכְנִיַּת בְּקָל: טַשׁ שֶׁבְּרָתָה (לִי שֶׁבְּרָתָה). ¹³²
צוּרַת כִּינּוּי הַמוּשָׂא שֶׁל הַנְּסַתְרַת בַּעֲבַר שׁוּוֹה לְכִינּוּי הַשֵּׁם: תּוֹ, תְּהָ. ¹³³
נַחְזוֹר לְגַרְסַת רַג. סְטִיּוֹת אַחֲדוֹת מִן הַנּוֹסַח שֶׁהִיָּה מוֹנַח לְפָנָיו צְרִיכוֹת דִּיּוּן. מֵהֵן
שִׁיבוּשִׁים גְּמוּרִים, כַּגּוֹן הַצּוּרָה שֶׁלְּפָנֵינוּ, וְכֵן אֶחָד (ד, י) צ"ל אֶחָד; אֶלּוּ מְקוּרֵן בְּדַמִּיּוּן
גַּרְפִּי בֵּין אוֹתִיּוֹת. מֵהֵן פְּלִיטוֹת מוּזוֹרוֹת, כַּגּוֹן שֶׁעַר (ב, ג) צ"ל שֶׁעַר, הַעֲפּוּ"ם (ג, ה) צ"ל
הָאֶחִין. בְּמַקּוֹמוֹת אַחֲרִים אֵין לְדַעַת מֵה טִיב הַסְּטִיָּה (שֶׁמָּא הַשְּׁפַעַת לְשׁוֹן הַמְּקָרָא):

129 על קְרָסְמוּהָ בַּכְּתִיב־דִּ שֶׁ"שְׁבַעִים הַמְּלִים הַבְּכוּדוֹת" לְרַס"ג, רֵאשׁ: נִצַּר, לְשׁוֹן חֲכָמִים, עַמ' 26
(וְרֵאשׁ מִישׁוֹר, טִיפּוּלוֹגִיָּה, עַמ' 59).

130 אֲבֵל קְבַל וְכִי"ב, וְעִדִּיין לֹא בְּרוּר מֵה הִיקֵף הַתּוֹפְעָה. מִפִּי חוֹתְנִי א' לְנָדוּ ע"ה, יִלִּיד לִידָא
שֶׁבְּלִיטָא, נוֹדַע לִי, שֶׁבְּלִשׁוֹן הַסּוּחָרִים נְהוּג הִיָּה נוֹסַח "קְבַלְתִּי (כַּךְ וְכַן...)" [ko' balti...]. עַקְבוֹת
שֶׁל מְסוּרַת זֶו מִצְאָתִי בְּקוֹנְטֵרַס "אֵל תֹּאמַר — אִמְרוּ", הוֹצֵאת "וְעַד הַלְשׁוֹן" בִּירוּשָׁלַיִם, גְּלִיּוֹן א
(תְּרַע"א), עַמ' 4: "אֵל תֹּאמַר: קְבַלְתִּי אֲתָ... — אִמְרוּ: קְבַלְתִּי אֲתָ...". מִחוּץ לְמַשְׁנֵה עַט מִנְקַד
פְּתִיחֵי בְּבִרְאשִׁית רַבָּה עַא, אֲבֵל בְּשִׁבְעוֹת ה, ד: פְּתִיחֵי.

131 "רוּחַ" לְשׁוֹן זָכַר יֵשׁ בַּמְּשֻׁנּוֹת שֶׁבְּדַפּוּס הַלֵּחַן ב, ז: הַרוּחַ שֶׁפּוֹדַר.

132 גַּם בִּיאֲלִיק מִנְקַד קָל: שֶׁבְּרָתָה.

133 וְהוּא הַדִּין בְּנִקְבַת הַכִּינּוּי; רֵאשׁ: מִישׁוֹר, טִיפּוּלוֹגִיָּה, עַמ' 59, וְשֵׁם עוֹרְרֵתִי אֶת תְּשׁוּמַת הַלֵּב
לְקַרְבָּה אֵל לִי. גִּיגַר בְּדַקְדוּקוֹ (עַמ' 40) וְשֵׁם דְּחָאָתוּ — אָ (?!).

פֶּשְׁתָּהּ [ˈpiʃtə] (ו, ה) כתוב פשתן, בָּא (או שמא פָּאָה?) (ו, ט) כתוב באת (עבר נסתרת). ולא מניתי את כל הסטיות שבמסכת.
 חציה: רג [ˈxeci] — הגייה מרושלת של הכינוי (השווה למעלה משנה ז [ˈxecj^o]). הצורה הגרודה היא חָצִי (ח, ה).
 הגזבר: עט גֶּזְבֵּר (בית פתוחה). השווה ב, א לעיל: אַחַר (=אַחַר).

ג, א

[ˈmalbənejs atˈfuje šebejn-aˈzejsim ˈb-ša:mə ˈejmrim ˈpejð mikol-axas veˈaxas bˈs-ˈilel ˈejmrim meˈaxas al-aˈkeˈl uˈmejdim šejm-ˈoju rošeˈ-šurejs məuˈrovin šˈu-ˈnejsem ˈpejə meˈaxas al-aˈkejl]

מְלַבְּנוֹת הַתְּבוּאָה שֶׁבִּין הַזֵּיתִים. בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים פְּאָה מְכַל אַחַת וְאַחַת. בֵּית הַלֵּל אוֹמְרִים מְאַחַת עַל הַכֵּל. וּמוֹדִים שְׁאֵם הָיוּ רְאֵשֵׁי שׁוּרֹת מְעוֹרְבִין שֶׁהוּא נוֹתֵן פְּאָה מְאַחַת עַל הַכֵּל.

מלבנות: רג מְלַבְּנוֹת¹³⁴; עט מְלַבְּנוֹת, ולהלן ג, ד: מְלַבְּנוֹת (חק כאן ושם מְלַבְּנוֹת). מסתבר ששתי מסורות הן.¹³⁵
 שמאי: רג שְׁמַאי, כאן בתנועה סופית מטושטשת, אבל להלן ו, א: [ˈšamaj]. עט מנוקד כאן שְׁמַאי, וכן הרוב, אבל גם שְׁמַאי (כגון ברכות א, ג) — והיינו הך. כך מנוקד דיפתונג סופי [aj] גם בתיבות אחרות, כגון (הכול לפי עט): הַרְמַאי (בבא מציעא ג, ד); דְמַאי (דמאי א, א); וְדַאי (ערכין א, א), בְּדַאי (אהלות ז, ד); פְּנַאי (שם).
 אבל במלים אחרות יש ביצוע דו־הברתי של דיפתונג היסטורי: רְשָׁאי (ז, ה) — רג [Rəˈšoji]; יְהֻבְנָאי (בבא קמא ט, ג); בְּרַקְאִי (יומא ג, א); גּוּבְאִי (סוטה ט, טו); הַבְּאִי (גדרים ג, א—ב); בְּחֻשְׁאִי (שקלים ה, ו); עֶבְנָאִי (כלים ה, י); יוֹחְאִי (חגיגה א, ז), ועוד.¹³⁶ והוא הדין בארמית, כגון בכינוי הקניין לַמְדַבֵּר: מִינְאִי (כתובות ד, יא), וכן לְבָאִי (בתפילת "ברוך שמייה", בסידורים המצויים); או בעבר מְדַבֵּר של גזרת ל"י: אֶנְשָׁאִי (בבלי ברכות נג ע"ב חק וישלח).

במלים אחדות, כך מסתבר, יש חילופי מסורות: בכלאים ד, ח עט גורס חֲכִינְאִי, טש חֲכִינְאִי.

לפנינו ההגייה המפורשת של תופעה המרומזת בשיטת הניקוד של כתב־יד פאריס

134 על ההטעמה ראה לעיל ב, ד.

135 הנוסח מְלַבְּנוֹת מקוים במסורת ג'רבה (ראה: כ"ץ, ג'רבה, עמ' 113). השווה: בן־חיים, עואג"ש,

ה, עמ' 209 (סעיף 4.2.3.11).

136 רבות מן המלים האלה הובאו כך במילונים שיש בהם סובסטראט אשכנזי, כגון האוצר של ש"י פין והאוצר של זיבנברגר.

של המשנה: דיפתונג סופי – אי מסומן בחירק מתחת לאלף ובהטעמת מלעיל; פירושו של דבר, שהפתח איננו התנועה האחרונה בתיבה.¹³⁷ ייתכן שהתופעה הייתה רווחת בעבר בהיקף רחב יותר,¹³⁸ ומתוך תנודות לכאן ולכאן נתגבשה ההגייה של כל תיבה. רֵאִיה חותכת לתנודה לכיוון האחר (aj<aʔi) יש במלה רבעי [rəʔvaj] (ו, ר).¹³⁹ אין להקיש מכאן על הגיית דיפתונג – וי (זו פרשה בפני עצמה).

ג, ב-ד

[am'namər e-soʔdeju vʔʃajər kʔloxim 'laxim rɛb-^okive 'ejmer 'nejsem 'pejo mikol-^eexod vʔ^eexod vʔxʔxomim 'ejmrim meʔexod al-a'kejl u'mejdim xa'xom: ʔrɛb-^ekive bezʔrejə 'šabəs ej-xardl biʃ'lejšo mʔkejmejs š^eu-^enejsem 'pejo mikol-^eexod veʔ^eexod

a'maxlik bʔcolim 'laxim lʔšuk umʔkajem jʔvejšim lə'gejrən 'nejsem 'pejō lō'ejlu le'acmon ulʔ^hejlu le'acmon ve'xej^m ʔ ba:'funin ve'xej^m ʔ bi'kerem a'mejdl 'nejse-min-ame'šujər al-, ma še'šajər vea'maxlik me,axas 'jad 'nejse-min-amešujər 'al a'ke:jl

oji'moʔə(s) šel-bə'colim xa'jovə(j)z bʔpejə vʔrab-'jejsi 'pejtʔ(R) 'malbənejs abə'colim šəbejn-a'jerek rab-'jejsi 'ejmer 'pejō mikol-'axaz veʔ^eaxas vax'xom: 'ejmrim mej'axas al-a'ke:jl]

הַמְנַמֵּר אֶת שְׂדֵהוּ וְשִׁיר קְלָחִים לְחַיִּים. רַבִּי עֲקִיבָא אָמַר נוֹתֵן פֶּאֶה מִכָּל אֶחָד וְאֶחָד. וְחֻכְמַיִם אֲמָרִים מֵאֶחָד עַל הַפֶּל. וּמוֹדִים חֻכְמַיִם לְרַבִּי עֲקִיבָא בְּזוֹרַע שְׂבֵת אוֹ חֲרָדֵל בְּשֵׁנִים אוֹ בְּשֵׁלֶשֶׁה מְקוּמוֹת שֶׁהוּא נוֹתֵן פֶּאֶה מִכָּל אֶחָד וְאֶחָד. הַמְחַלֵּיק בְּצָלִים לְחַיִּים לְשׁוּק וּמְקַיִים יְבֹשִׁים לַגּוֹרֵן נוֹתֵן פֶּאֶה לְאֵלוֹ לְעֶצְמָן וּלְאֵלוֹ לְעֶצְמָן. וְכֵן בְּאֶפְרַיִם וְכֵן בְּבִרְסָה. הַמְדִּיל נוֹתֵן מִן הַמְשׁוֹאֵר עַל מַה שֶּׁשְׁיִיר. וְהַמְחַלֵּיק מֵאֶחָת יָד נוֹתֵן מִן הַמְשׁוֹאֵר עַל הַפֶּל.

הָאֲמָהוֹת שֶׁל בְּצָלִים חֵיבּוֹת בְּפֶאֶה ... מִלְּבַנּוֹת הַבְּצָלִים שֶׁבֵּין הַיֵּרֶק. רַבִּי יוֹסִי אָמַר פֶּאֶה מִכָּל אֶחָת וְאֶחָת. וְחֻכְמַיִם אֲמָרִים מֵאֶחָת עַל הַפֶּל.

שבת: רג שֶׁבֶת – צריך חיזוק.

חרדל: עט כאן חֲרָדֵל, ובכלאים ב, ח: חֲרָדֵל, חֲרָדֵל. במהדורת קנל¹⁴⁰ כאן חֲרָדֵל, מן הסתם שוחזר סגול על פי בְּרָזֵל, בְּרָמֵל.

137 בראשר, איתליה, עמ' 44–45; וראה: בן-חיים, עואנ"ש, ה, עמ' 46–47.

138 אם נפרש כך את הניקוד בכתב-היד הקדם-אשכנזיים. ראה אלדר, עדה ולשון ד, עמ' 158–165.

139 מילון גור, תרצ"ה: רְבָעִי, רְבָעִי.

140 לייפציג 1927 (מהדורה ב); משויכת לטיפוס המשניות ה"מלומדות".

בשנים או: לפני רג תיבות אלו מוקפות סוגריים, ולא גרס אותן.
 לשוק... לגורן: עט לשוק, לגורן — ביידוע (=חק); רג נאמן כאן לשיטה
 במסורת: לשוק, לגורן.¹⁴¹

באפונים: עט כך (במם) ב"דיבור המתחיל" של התרגום, אבל בפנים באפונין,
 וכך היה כתוב לפני רג. אפונין (שורק) רג, אפונים (חולם) עט — שתי מסורות.
 המדל: רג המדל (או המדל), עט המדל. וכן להלן, ז, ה. בשביעית ד, ד, חק
 (פרשת שלח) מנקד המדל, המדל (עט מטושטש). קריאתו של רג חלקה יותר, אבל
 הנוסח מדל/מדל אותנטי. הקמץ של מדל מן הסתם "משוחזר" (כמו שיר, א, ג). מדל
 יש בדפוס אמ ובדפוס ונ, וכן בשאר דפוס איטליה (מנ, לי), ובעוד מקורות. היחס
 בין מדל ובין מדל שווה ליחס שבין הזוגות מניח/מניח, מטיל/מטיל, מסית/
 מסית.¹⁴²

המשואר: רג המשויר. היוד, ככל הנראה, הגה-מעבר,¹⁴³ וממילא מכוונת
 הקריאה לגזרת ע"י (בדפוס הבבלי אין אלא משוייר, משויירת, ביוד).
 ורבי יוסי פטר: עט חסר ב"דיבור המתחיל" (וכן חק), ומתורגם: ...דאריקר
 האלט רבי יוסי אז זיי זענן פטור פון פאָה.

יוסי: תנועת הסמך יסודה בטשטוש של התנועה שלאחר הטעם; מכל מקום,
 מסורת הכתיבה גורסת יוסי, בחירק.
 הירק: הירק, במשקל סגולי; כך מסורת אשכנז.

ג, ה-ה

[o'akəm šə'xolku 'nejsnĩ 'štej 'pejə:s 'xozru veniš'tatfu 'nejsnim 'pejo
 'axas 'šna'im šə'xolku es-o'jilon 'nejsnim 'pejō 'axas 'lokər ze-'cfejnə
 veze-'drejmej 'ze, nejsəm 'pejō le'acmej ve'ze, nejsem 'pejə la'acm' a'mejx'(R)
 'kalxe' 'jilon b'tejx so'dej' 'nejsem 'pejō mikol-'exod ve'exod 'oma-rab-
 jə'ude 'ejmsə biz'mā: šel'-'šajər bal-a'sode, avəl im-'šajər bal-a'sode
 u-'nejs^{ejm} 'pejo la'ke:jl

rab-'ləzər 'ejmər 'karkə bejs-'rejvə 'xajövez b'pejə rab-i'suə 'ejmer
 o'jöse so'sajim rab^l-'tarfñ 'ejmer 'šišə al-'šisə 't'voxim rab-'judə bem-
 b'šejrö 'ejmər k^l'dej-'likcejr ul'šanejs v'a'loxo kid'vorof rab-a'kive
 'ejmer 'karkə 'kol-šəu xa'jever be'peje u, be'bi'kurim və'lixtejf 'olof

141 ראה לעיל א, א.

142 בחיפושיו אחר עקבותיה של גרסת מדל/מדל נתגלו לי דברים החורגים ממסגרת המחקר שלנו;
 ראה מאמרי "מדל והדקדוק שבשולי דרך המלך", לשוננו נא (תשמ"ז), עמ' 87-94.

143 ראה לעיל א, א.

'pruzb| u'likn^es 'imə n^{ei}xosim še'ejn-lo^m ax'rajəs b^{ej}i kesef ubiš'tar
u[βaxa'zoke:]

האחין שִׁחְלְקוּ נוֹתְנִין שְׁתֵּי פָאוֹת. חֲזְרוּ וְנִשְׁתַּתְּפוּ נוֹתְנִין פֶּאֶה אַחַת. שְׁנַיִם שִׁלְקָחוּ אֶת
הָאֵילָן נוֹתְנִין פֶּאֶה אַחַת. לָקַח זֶה צְפוֹנוֹ וְזֶה דְרוֹמוֹ זֶה נוֹתֵן פֶּאֶה לְעֶצְמוֹ וְזֶה נוֹתֵן פֶּאֶה
לְעֶצְמוֹ. הַמּוֹכֵר קִלְחֵי אֵילָן בְּתוֹךְ שְׂדֵהוּ נוֹתֵן פֶּאֶה מִכָּל אֶחָד וְאֶחָד. אָמַר רַבִּי יְהוֹנָדָה.
אֵימָתִי בְזִמְן שְׁלֹא שִׁייר בְּעַל הַשְּׂדֵה. אָכַל אִם שִׁייר בְּעַל הַשְּׂדֵה הוּא נוֹתֵן פֶּאֶה לְכָל.
רַבִּי אֶלְיָעֶזֶר אָמַר קִרְקַע בֵּית רוֹבַע חֵיִבָּת בְּפֶאֶה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר הָעוֹשֶׂה סַתְּמִים.
רַבִּי טַרְפוֹן אָמַר שֶׁשֶׁה עַל שֶׁשֶׁה טַפְחִים. רַבִּי יְהוֹנָדָה בֶּן בְּתִירְיָה אָמַר גְּדִי לְקָצוֹר
וְלִשְׁנוֹת. וְהֵלֶכֶה כְּדָבְרָיו. רַבִּי עֲקִיבָא אָמַר. קִרְקַע כָּל שֶׁהוּא חֵיִבָּת בְּפֶאֶה וּבְכַפּוּרִים
וְלִכְתּוֹב עֲלָיו פְּרוּזְבוּל וְלִקְנוֹת עִמּוֹ נְכָסִים שְׁאִין לָהֶם אַחֲרֵיכֶם בְּכֶסֶף וּבְשִׁטְר וּבְחֻזְקָה.

האחין: רג העפון"ם(?) — טעות בקריאה.

אימתי: עט אימתי (מן הסתם=מ), רג אימתי — שתי מסורות. קריאתו של רג
אינה ידועה לי ממקור אחר, ¹⁴⁴ אבל זו קריאתו בכל מקום: ח, א; ה, ה. דמאי ו, א
[ejməsaj]. התאפסות (או היחטפות) תנועת המם ניתנת להתפרש בעקבות עליית
הטעם, על דרך פְּרָשָׁה, אוֹצְרוֹת. ¹⁴⁵ היסוד אי— מושך אליו את הטעם; השווה אֵינְהוּ
(ד, י; ז, ג).

ולשנות: רג ולשנות — יחידאי, וכנראה טעות בקריאה. יש בקריאת רג סטיות
אחדות בשימושי קל—פיעל, וכל דוגמה צריכה עיון לגופה. אחדות נראות טעויות
(כגון כאן); אחרות אין לדעת לפי שעה אם מסורת מאחוריהן אם לאו (כגון אֶבְדָה, ג,
¹⁴⁶ ד).

אחריות: אחריות, ריש פתוחה (כך גם בידידיש). ¹⁴⁷ עט אַחֲרֵיכֶם, ויו חלומה;
השווה גְּמִילוֹת חֲסִדִים (א, א עט). התיבה ניתנה להתפרש כריבוי, ואמנם במילון של
זיבנברגר היא מובאת כריבוי של אַחֲרֵיכֶם. ¹⁴⁸ הניקוד אַחֲרֵיכֶם מתועד כבר ב"התשבי"
של א' בחור. ¹⁴⁹

ובחזקה: ההגייה של רג מאפשרת לפרש חֻזְקָה או חֻזְקָה ¹⁵⁰ (שים לב: לא
* [xzoke]). הניקוד של עט מכריע לצד חֻזְקָה (ב=ב לא תיתכן אלא לפני ח או ח).
דוק: בסמיכות חֻזְקַת (בבא בתרא, א עט).

144 אין לערב לכאן את הניקוד אַמְתִּי (טבול יום ב, ג) של כתב־יד קאופמן (היד השנייה).

145 ראה: בן־נון, שלוש הערות, עמ' 315.

146 ראה להלן ג, ז.

147 ראה לעיל א, א ("הראיון").

148 "והרבו מזה במשנה אַחֲרֵיכֶם".

149 אלדרי, עדה ולשון ה, עמ' 226.

150 כמו כתב־יד פאריס; ראה בר־אשר, איטליה, עמ' 71.

ג, ז-ח

[a'kejsev ne'xosov 'šxiv-məra 'šajər 'korkö 'kol-šəu matno'sej ma'ton^o
 lej-'šajər 'karka 'kol-šəu 'ejn mat'nosej ma'ton^o a'kejsev ne'xosov
 le'bono^v ve'kosov le'ištej 'karka 'kol-šəu 'i:bdō ksu'voso rab-'jejsi 'ejmər
 im-'kiblo o'leo af-al-'pi šelej-'kosov-lo 'jibdo ksu'voso:

a'kejsev ne'xosov le'avdej 'joco ben-'xejr¹n 'šajər 'karka 'kol-šəu 'lej
 'joco ben-'xejrⁿ rab¹-'šimən 'ejmər le'ejlom u-ben-'xejren 'ad še'ejmar
 a'rejⁿ kol-'nixsaj ne'suni^m le'iš-'plejni 'avdi 'xuc me(j)'exod me'ribə
 šebo¹em]

הפּוֹתֵב כּו'. שְׂיִיר כּו' מִתְּנָתוּ מִתְּנָה. לֹא שְׂיִיר קִרְקַע כֵּל שֶׁהוּא אֵין מִתְּנָתוּ מִתְּנָה. הַכּוֹתֵב
 נִכְסִיו לְבָנָיו וְכֹתֵב לְאִשְׁתּוֹ קִרְקַע כֵּל שֶׁהוּא אֶבְדָּה כְּתוּבָתָהּ. רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר. אִם קִבְּלָהּ
 עָלֶיהָ אֶף עַל פִּי שְׂלָא כְּתֵב לָהּ אֶבְדָּה כְּתוּבָתָהּ.

הַפּוֹתֵב נִכְסִיו לְעַבְדּוֹ יֵצֵא בֶּן חוֹרִין. שְׂיִיר קִרְקַע כֵּל שֶׁהוּא לֹא יֵצֵא בֶּן חוֹרִין. רַבִּי
 שְׁמַעוֹן אוֹמֵר. לְעוֹלָם הוּא בֶּן חוֹרִין עַד שְׂיִאמַר הָרִי כֵּל נִכְסֵי נְתוּנִין לְאִישׁ פְּלוֹנִי עֲבָדִי
 חוּץ מֵאֶחָד (!) מִרְבּוֹא שְׂבֵהֶם (!).

שׂכִּיב מֵרַע : עַט מִקְצֵר כֹּאן (ב"דיבור המתחיל") ומשמׂיט תיבות אחדות, אבל
 במקום אחר (בבא בתרא ט, ו) מנוקד שְׂכִיב מְרַע (= רג כאן).

מתנתו : רג מִתְּנָתוּ, עַט מִתְּנָתוּ — שתי מסורות הן.¹⁵¹ בפעם הראשונה קרא רג
 [matna], ותיקן עצמו [matno'sej]; ככל הנראה התכוון מתחילה לקרוא [matna'to],
 על דרך העברית הישראלית,¹⁵² ואף לאחר התיקון הטעים מלרע.
 לה : עַט לָהּ (= חק), מִפִּיק יחידאי בכל המסכת (ואין לו משמעות פונטית).

אבדה : רג אֶבְדָּה (פיעל). עַט גּוֹרֵס קַל (= חק), ומסורת יציבה בדבר; כך אמ, ונ,
 הדפוסים האיטלקיים, וכן משניות "מלומדות" (וגם ביאליק) כך מנקד עַט במסכת
 בבא בתרא ה, ט: וְאֶבְדָּ אֶת הָאֶסֶר (בשאר המקומות הדפוס גורס איבד מלא, ומנוקד
 פיעל). הקל של אבד נתפס כפועל יוצא (עט מתרגם כאן: הָט זִיא פֶּאֶר לְאַרְן דִּי
 כְּתוּבָתָהּ).¹⁵³ למעשה רג יחידאי כאן, וצריך חיזוק (חשוד בהשפעת העברית
 הישראלית).

כתובתה : רג כְּתוּבָתָהּ (בית רפה), וכן דרך קבע במסכת זו (= אמ, ונ). עַט

151 על קיום הקמץ שכתיו בצורות הנטייה של "מתנה" במסורת הקדם-אשכנזית, ראה: אלדר, עדה
 ולשון ה, עמ' 374.

152 על השפעת העברית הישראלית ראה לעיל ב, ה.

153 ראה לעיל א, ו.

קְתוּבָתָהּ (= חק, טש). שתי מסורות לפנינו.¹⁵⁴ מסתבר ששם המסכת רווח בבית רפה: קְתוּבָתוֹת.¹⁵⁵

נכסי: רג נְכָסִי. לכאורה תצורה של רבים על יסוד צורת היחיד (כמו נְכָסִי וכיו"ב);¹⁵⁶ אבל בסמוך: נְכָסָיו. לכן נראה בעיניי שנקט כאן רג לשון ארמי; השווה כתובות ד, יא—יב עט: מְנָכְסִי.¹⁵⁷

מאחד... שבהם: עט — תמוה הצירי בתיבות מאַחד, שבהם. אולי הדפסה חלשה של סגול. מכל מקום חק מנקד: מְאָחַד, שְׁבָהֶם — כדין.

סימני המקורות

אמ דפוס אמסטרדאם ת"ו
 ונ דפוס ונציה תס"ד—תס"ה
 חק חק לישראל, ורשה תרס"ה
 טש דפוס טשרנוביץ תרכ"ב
 לי דפוס ליוורנו תרי"ז
 מג דפוס מאנטובה תקל"ז
 עט משניות עם עברי טייטש, הוצאת אורה, ניו-יורק תש"ו (מהדורת צילום)
 רג הרב דוד רגנשברג, קריאת המשנה, סרט לח/107 של מפעל מסורות הלשון של עדות ישראל שליד האוניברסיטה העברית בירושלים

סימני תעתיק

[b] סותם דו־שפתי קולי
 [β] חוכך דו־שפתי קולי
 [p] סותם דו־שפתי בלתי קולי
 [v] חוכך שפתי—שני קולי
 [f] חוכך שפתי—שני בלתי קולי

154 כך גם ביידיש (כתובה — וינרייך, מילון; כתובה — הרכבי, מילון); לא עלה בידי לברר מה ההתפרסות הדיאלקטלית ביידיש.

155 ראה מילונים: לוי (לתלמודים), זיבנברגר; וכן "אוצר ישראל" (בעריכת אייזנשטיין).

156 השווה: מישור, טיפולוגיה, עמ' 58.

157 על השפעת הבבלי ראה לעיל א, ג: שייר.

[d]	סותם לשוני-שני קולי
[t]	סותם לשוני-שני בלתי קולי
[g]	סותם וילוני קולי
[k]	סותם וילוני בלתי קולי
[ʀ]	חוכך ענבלי קולי
[x]	חוכך ענבלי בלתי קולי
[z]	שורק חוד-לשוני-שני קולי
[s]	שורק חוד-לשוני-שני בלתי קולי
[š]	שורק להב-לשוני-מכתשי בלתי קולי
[ʔ]	סותם סדקי (בלתי קולי)
[h]	חוכך סדקי בלתי קולי
[l]	צדי לשוני-מכתשי קולי
[m]	אפי דר-שפתי קולי
[ɱ]	אפי שפתי-שני קולי
[n]	אפי לשוני-שני קולי
[ŋ]	אפי וילוני קולי
[c]	עיצור מחוכך שני בלתי קולי (= [ts])
[j]	חצי תנועה חפית
[i]	תנועה קדמית גבוהה
[ü]	תנועה קדמית גבוהה מעוגלת
[i]	תנועה קדמית גבוהה מונמכת
[e]	תנועה קדמית בינונית
[ö]	תנועה קדמית בינונית מעוגלת
[e]	תנועה קדמית בינונית מונמכת
[a]	תנועה נמוכה
[ɔ]	תנועה אחורית בינונית מונמכת
[o]	תנועה אחורית בינונית
[u]	תנועה אחורית גבוהה
[ə]	תנועה מרכזית

~	(מעל לאות) — אנפוף
,	(מתחת לעיצור) — עיצור המשמש שיא בהברה
:	(אחרי האות) — אורך
·	(לפני ההברה) — הטעמה חלשה
·	(לפני ההברה) — הטעמה חלשה

אות תלויה — הגייה חלשה

שני סימנים זה על גבי זה — ספק שבברירה; כגון: [f] ספק [v] ספק

סימן בין סוגריים עגולים () — ספק נהגה ספק לא נהגה

- סימן לחיבור תיבות המהוות יחידת הטעמה אחת: ['kol-šeu] (= כל שהוא);

או שמחמת סמיכותן אבד ההגה האחרון של התיבה הראשונה: [...oma-rab...]

(= אמר רב...)

קיצורים

אידלזון, ההברה העברית = א"צ אידלזון, "ההברה העברית", השלח כח (תרע"ג), עמ' A. Z. Idelsohn, "Die gegenwärtige Aussprache des Hebräisches bei Juden und Samaritanern", *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* LVII (1913), pp. 527-545, 697-721

אלדר, מסורת הקריאה = א' אלדר, מסורת הקריאה הקדם-אשכנזית, מהותה והיסודות המשותפים לה ולמסורת ספרד = עדה ולשון ד-ה (תשל"ט).

אייזנשטיין, אוצר ישראל = י"ד אייזנשטיין (עורך), אוצר ישראל, ניר-יורק 1907-1913. ביאליק, משנה = ח"ג ביאליק, ששה סדרי משנה, סדר זרעים, תל-אביב תרצ"ב.

בן-חיים, עואנ"ש = ז' בן-חיים, עברית וארמית נוסח שומרון, ירושלים תשי"ז-תשל"ז.

בן-נון, שלוש הערות = י' בן-נון, "שלוש הערות", לשוננו לח (תשל"ד), עמ' 317-313. בר-אשר, איטליה = מ' בר-אשר, פרקים במסורת לשון חכמים של יהודי איטליה = עדה ולשון ו (תש"ם).

ברגריין, לשון הדיבור = ג' ברגריין, "לשון הדיבור היהודית בגולה כמקור לחקר העברית", לשוננו לד (תשל"ל), עמ' 171-165.

גייר, דקדוק = A. Geiger, *Lehr- und Lesebuch zur Sprache der Mischna*, Breslau 1845

הרכבי, מילון = א' הארקאווי, יידיש-ענגליש-העברעאישער ווערטערבוך, ניר-יורק 1928. ויינרייך, העברית = א' ווינרייך, "העברית האשכנזית והעברית שביידיש, בחינתן הגיאוגרפית", לשוננו כד (תש"ך), עמ' 252-242; כה (תשכ"א), עמ' 89-57, 180-196 [מצוטט לפי סעיפים].

ויינרייך, מילון = א' ווינרייך, מאָדערן ענגליש-יידיש יידיש-ענגליש ווערטערבוך, ניר-יורק 1968.

ויינרייך, געשיכטע = מ' ווינרייך, געשיכטע פון דער יידישער שפראך, ניר-יורק 1973. ויינרייך, ראשית ההברה = מ' ווינרייך, "ראשית ההברה האשכנזית בזיקתה לבעיות קרובות

- של היידיש ושל העברית האשכנזית", לשוננו כז-כח (תשכ"ד), עמ' 131-147, 230-251, 318-339.
- וייס, משפט = א"ה וייס, משפט לשון המשנה, וינה תרכ"ז.
- זיבנברגר, אוצר השרשים = י' זיבנברגר, ספר אוצר השרשים הכללי, וארשה תר"ו-תרכ"ב.
- ייבין, מסורת הלשון = י' ייבין, מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי, ירושלים תשמ"ה.
- ילון, לדרכי ניקוד = ח' ילון, "לדרכי ניקוד המשנה בזמננו", סיני טו (תש"ה), עמ' ריב-ריד [פרקי לשון, עמ' 146-149].
- ילון, מבוא לניקוד = ח' ילון, מבוא לניקוד המשנה, ירושלים תשכ"ד.
- ילון, קונטרסים = ח' ילון (עורך), קונטרסים לענייני הלשון העברית א (תרצ"ז-תרצ"ח).
- כ"ץ, ג'רבה = ק' כ"ץ, מסורת הקריאה של קהילת ג'רבה במקרא ובמשנה = עדה ולשון ב (תשל"ח).
- מארק, מילון = י' מארק (-י"א יאפע), גרויסער ווערטערבוך פון דער יידישער שפראך, ניו-יורק-ירושלים תשכ"ב.
- מורג, העברית = ש' מורג, העברית שבפי יהודי תימן, ירושלים תשכ"ג.
- מישור, כתב-עת = מ' מישור, "כתב-עת לחקר מסורות הלשון" (סקירה על מסורות א), לשוננו נ (תשמ"ו), עמ' 252-260.
- מישור, טיפולוגיה = מ' מישור, על טיפולוגיה ועל מתודולוגיה, דברי הקונגרס העולמי התשיעי למדעי היהדות, ירושלים תשמ"ה, עמ' 55-59.
- נצר, לשון חכמים = נ' נצר, לשון חכמים בכתבי המדקדקים העבריים בימי הביניים (עבודת דוקטור), ירושלים תשמ"ג.
- סגל, דקדוק = מ"צ סגל, דקדוק לשון המשנה, תל-אביב תרצ"ו.
- פלמן, חילופי צורה = ק' פלמן, חילופי צורה במסורות לשון = עדה ולשון ח (תשמ"ב).
- פיין, האוצר = ש"י פיין, האוצר, וארשה תרפ"א.
- קוטשר, לשון חז"ל = י' קוטשר, "לשון חז"ל", ספר חנוך ילון, ירושלים תשכ"ג [=קובץ מאמרים בלשון חז"ל (בעריכת מ' בר-אשר) א, תשל"ב, עמ' 1-35].
- קוטשר, מלים = י' קוטשר, מלים ותולדותיהן, ירושלים תשכ"ה.
- שורצולד, תהליכים = א' שורצולד, "תהליכים מקבילים בלשון חכמים ובלשון ימינו", מחקרים בעברית ובלשונות שמיות, רמת-גן תש"ם, עמ' 174-188.
- שרביט, אבות = ש' שרביט, נוסחאותיה ולשונה של מסכת אבות (עבודת דוקטור), אוניברסיטת בראילן תשל"ו.

נספח א

א"צ אידלזון, ההברה האשכנזית, מתוך: "ההברה העברית", השלח כג (תרע"ג), עמ' 40-42

4. הברת האשכנזים.

בשם. אשכנזים נקראים כל יהודי-אירופה, וולת גולי ספרד ופורטוגאל, שנתישבו בערים אחרות במערב-אירופה ובחצי-האי הכאלקאני. אולם עיקר האשכנזים הוא בגרמניה הדרומית, שהרי יהודי-פולין הושפעו הרבה מיהודי-המזרח, כמו שמוכיחה, ראשית, הנגינה המקובלת, שהיא משותפת ליהודי רוסיה-פולין וליהודי-המזרח הרבה יותר משהיא משותפת עם נגינת האשכנזים העיקריים¹; ושנית, שמות-משפחה מורחיים, שנמצאים בין יהודי-ירופ במדה מרובה, כמו: אלישיב, אלשקר, גפן, זרחי, חון, חפין, חלפן, יחסי, מרח, מרחי, סמך, ערס, צמח, קדיש, רמון, שועל, שניאור (ספרדי), תואר, תפוח. אולם יש גם יסוד אחד להברתם של יהודי גרמניה הדרומית ושל יהודי רוסיה ופולין מפני שהושפעו כולם כאחד מן הלשונות האריות, שעל-ידי כן במל היסוד השמי של במוי האריות, כלומר, אין להן הבמוי האמפאטי של האותיות ח, ט, ע, ק, צ, ולא הרכות של כ, ג, ד, ת הרפויית.

א) האותיות.

- א — כרגיל, בדרום-רוסיה, ובמערב-פולין (כמו פלך סובאלקי ועוד) מחליפים ומכטאים את הא' בה' ואת הה' בא'.
- ב — כרגיל.
- ב — w גרמנית.
- ג,ג — g גרמנית קשה.
- ד,ד — d גרמנית קשה. בדרום-גרמניה מכטאים את הד כמו i גרמנית.
- ה — h .
- ו — w " כמו כ.
- ז — z צרפתית.
- ח — ch גרמנית קשה או x רוסית.
- ט — t וכמות ואין הכדל ביניהן.
- י — j כרגיל.
- כ,ך — ch קשה וכמו ח.
- ל — בגרמניה ו רכה, ברוסיה ו רוסית קשה. בפלך לומזה מכטאים ל כמו w = ו.
- מ,ם — כרגיל.
- נ,ן — "

¹ עין מאמרי בחירותן Ost und West, שנת 1912, מחודש יוני ואילך, בשם: Reste althebräischer Musik.

ס, ש — c רוסית קשה, בדרום-רוסיה וגם בזומו יש שמהפכים ומכמאים יש כמו ש ימנית וכמו ш רוסית.

ע — כמו א. יש שמכמאים כמו "ng, בהגרת-החוטם ויש שמכמאים "ח, כמו יעקב = Jankew. וכן מכמאים "aj; מעשה = majse, פ -- כרגיל.

פ, פ, — t-s, כלומר, לוחצים בתחלה ההברה את קצה-הלשון אל השניים העליונות, ואחר-כך מורידים אותו אל בין השניים ומעלים את גבי-הלשון אל כפת-החך. הקראים מכמאים את ה"צ" כמו tsch גרמני או כמו ч רוסית.

ק — כמו פ. ר — על-פי רוב אין האשכנזים מכמאים ר" לשונית חדה, אלא ר" חכית קרובה לגדוץ הערבית כהגהת גבי-הלשון אל כפת-החך בחוכך ולא בהרעדת-הלשון.

ש — sch גרמני או ш רוסית, בזומו מכמאים ש ימנית ושמאלית כמו ס, בלי הברל.

ת — כמו c רוסית וכמו ס.

(ב) התנועות.

אין האשכנזים מבדילים בין הנועות ארוכות לקצרות, אלא מדה אחת לשעורן.

חירק = יי, יא, י; =; i; הפולנים מכמאים אותו לפעמים בסוף המלה כמו סגול.

צירי = ej, בדרום-גרמניה מכמאים כמו ei גרמני; הפולנים והאנגלים כמו aj; הליטאים, כהתימנים והפרסים, ej.

סגול = ä פתוחה. הפולנים וגם בצפון-גרמניה כמו e גרמנית, כלומר, קרוב לצירי.

פתח = a פתוחה. בכיסאראכיה כמו o רוסית פתוחה.

קמץ גדול וקטן = ɔ, הליטאים כמו o רוסית פתוחה, כהתימנים, הפרסיים והדאגיסטאניים; הגרמנים כמו o גרמנית, כלומר נוטה קצת לאות u; הפילנים — u בהברה פתוחה, אבל בהברה סגורה כהליטאים, למשל: חכם = chuchom.

חולם = o, בזומו כצירי וכהתימנים במדינת עדן; בליטא ופולין כמו i; במדינות הים הבאלטי כמו äu וכהתימנים; בצפון-גרמניה כמו o גרמנית; בדרום גרמניה ואנגליה כמו au גרמניות.

מלאפים ושורוק = u, מלבד הפולנים, המכמאים i.

החמפים =: ::, י: כהתנועות; השואינע בראש המלה ואחר שואינח כמו a, בליטא כצירי; בתוך המלה אחרי נח-נסתר והגש-חוק כשואינח. הנגינה בפולין מטעמים הכל מלעיל; בליטא ואשכנז מרקדקים במלעיל ומלרע בקריאת-התורה בלבד.

נספח ב

משניות עם "עברי טייטש", פאה ב, ה-ז

רבי' עובדי' פאה פרק ב מברמנורה כג

ולכנס: ן הלבֿלר . הסופר: הווגות . הס הנמלה לחוץ קנה השכולת מלמטה ולזה כל אומן שנים שנים המזכרים נפ"ק למסכת קורים קרסוס לשון יכרסמנה חזיר מיער חנוס שקבלו שנים מפי כנים עד מפי שמעון (סהלים פ) : פטורה . דכתיב גבי פאה האדיק: ן שדה שקצרוה כותים . לעמון ובקלרסם עד שחזיו חסם הקולרים : ולא שקלרו פטלי שחובת הקציר כוסים לישאלו דלו שני מיני חטין עשאן גורן אחת נותן בקמה . כלומר חונט הוי כאלו קלרוס פאה אחת שתי גרנות נותן שתי הפאה של זה הכימסה ישאל : קרסמוה פאות : ן מעשה שורע ר' שמעון איש נקמה ונהי דלס נמלים . דך המצפה (ס"א ונל) לפני רבן גמליאל מלה שדה חורה פאה ועלו ללשכת הגזית ושאלו אמר לעומדים

נחום הלבֿלר מקובל אני מרבי מיאשא שקבל (ס"א מלכיו) כואבא שקבל מווגות שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני בוורע את שדהו שני מיני חטין אם עשאן גורן אחת נותן פאה אחת שתי גרנות נותן שתי פאות : ן שדה שקצרוה כותים קצרוה לסמי' קרסמוה נמלים שברתה הרוח או בהמה פטורה . קצר חציה וקצרו לסמים חציה פטורה שחובת הפאה בקמה : קצרוה

פעלר צווי מינים ווייך דהיינו רויטען ווייך אונ ווייסען ווייך (אוי דס איין מין ווארום די ביירי זענן ווייך איין אגס דייקט צוויי מינים ווארום עס איז צווייערדיי ווייך) געשאן גרן אחת נותן פאה אחת שתי גרנות נותן שתי פאות) איז דר רין אזוי הט ער דר פון גמאכט איין שיער (עס הייקט ער הט צו זאכן גליינט די ביירי מינים ווייך אין איינס) דארף ער גאר געבין איין פאה . אונ אויב ער הט גמאכט דר פון צוויי שיערן ניט ער פון יעדן שיער פאה : ן מעשה שורע רבי שמעון איש המצפה עס הט זיה גמראפן אז רבי שמעון איש המצפה הט פרויט זיין פעלר צוויי מינים ווייך (ובא קפני רבן גמליאל ועלו ללשכת הגזית ושאלו) איז ער גקובן פו רבן גמליאל זענן זיי ארוף גמאנן אין לשכת הגזית אונ האבן גפרענט דעם דין (אמר נחום הכהן מקובל אני מרבי מיאשא שקבל מווגות שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני בוורע את שדהו שני מיני חטין אם עשאן גורן אחת נותן פאה אחת שתי גרנות נותן שתי פאות) הט נחום הכהן גמאכט איה האב בקדה פון ר' מיאשא ווס ער הט נקבל גוען פון זיין פאטור ווס ער הט נקבל גוען פון די פארן ווס ווערן גצייקט אין אנהייב ספקתי אבות) ווס זיי האבן נקבל גוען פון די נביאים הלכה למשה מסיני ווער עס זייט זיין פעלר מ'ט צוויי מינים ווייך אז ער מאכט איין שיער ניט ער איין פאה מאכט ער צוויי שיערן ניט ער פון יעדן שיער פאה : ן שדה שקצרוה כותים קצרוה לסמים קרסמוה נמלים שברתה חרות או בהמה פטורה) אפעקד וואס כותים האבן אפ גשניפן פו זיה אדר גולנים האבן אפ גשניפן אדר באראשקס האבן אפ גביסן אדר אשמורם וינד האט צו בראבן אדר אבהקה הט אפ געעסן איז דס פעלר פטור פון פאה . ווארום עס שטייט אין דר תורה ובקצרכם מיגט מען אז איר אציון וועט שניידן זאקט איהר געבן פאה . אונ אז ער דינגט פועלים כותים אונ די כותים שניידן פון בעל הבית ווענן . איז איהר מיב בפאה : (קצר חציה וקצרו קסמים חציה פטורה שחובת הפאה בקמה) ווען דר בעל הבית הט אפ גשניפן איין העקט פעלר אונ די אנדרי העקט האבן גולנים אפ גשניפן (איהר די אצו אנדרי ווס שטייגן פריער אין דר משנה) פטורה . איז מען פטור פון פאה . (וארום די פאה ווס ער ברארף געבן האט ער גמאנן אין די שפיעענדיג היבואה פון הר אנדרי תאקע

מפתחות*

גוביינא (אר')	ב, ו	מלים	
גזכר	א, ו	אב	א, א
גיהנם המקורות		(אבד)	אבדה ג, ז
(גלגל) מגלגלין	ב, ד	אָבֵל	ב, ב
גמילות	א, א	אבעיות	א, א
(גמר) נגמרו	ב, ד	אגוזים	א, ה
גפנים	א, ה	אוֹכֵל, אוֹכֵל	א, ד
גרנות	ב, ה	אונייקי	ב, ו
דייתיקי	ב, ו	אחד (!)	ב, ז
(דלל) מדל	ד, ג	אָחַר	ב, א
דמאי	ג, א	אחריות	ג, ו
דפנות	א, ה	איזהו	ג, ה
(דרש) דרשה	ב, ה (הערה)	אימתי	ג, ה
הבאי	ג, א	אינו	ב, ב
(הפך) הופכתו המקורות		(אכל) מאכיל	א, ו
ודאי	ג, א	אליעזר	ב, ד
(זרע) זרעה	ב, ה	אָמַת	ב, ב
זורע	ב, ה	אָמַת	ב, ב
חזקה	ג, ו	אפונים	ג, ג
חכינאי	ג, א	אפשר	ב, ה
חצי, חציה	ב, ח	(ארח) מתארח	ב, ה
חרדל	ג, ב	בלבד	א, ג
חרובין	א, ה	ברקאי	א, ג
חשאי	ג, א	בעל הבית היסוד, הע' 20	
(חתי) חתה, חותה	ב, ז	גדר	ב, ג
יוחאי	ג, א	גובאי	ג, א

* הרמיזה מכוונת לסעיף בפתח המאמר או למשנה שהתיבה נדונה בהם. פעלים מסודרים לפי שורשיהם (השורש בסוגריים), השמות כתובים בכתיב מלא או בכתיב שבדפוס. מלים ארמיות נרשם לצדן בסוגריים: אר'.

נייר המקורות; ב, ו	יוסי ג, ד
נכסי ג ח	יכולה, יכולין ב, ב
(נשי) אנשאי (אר') ג, א	ירק ג, ד
(נתן) נתנת ב, ה	כהנים ב, ד
סייח ב, ו	וכי א, ב
(סיע) מסייע ב, ה	כָּכַל ב, ב
(עבר) לעבור ב, ב	הכול א, ב
(עדר) יעדרון (פסוק) ב, ב	כלל א, ד
עכו"ם (!) ב, ז	וכן א, ב
עכבה ב, ב	(כנס) נכנס (בינוני) א, ד
עכנאי ג, א	(כרת) שכרתה (!) ב, ז
(עלל) עייל (אר') א, א	(כתש) כותש ב, ג
(עקר) עוקרתו המקורות	לְבֹאֵי (אר') ג, א
(ערב) מעורבין א, ו	(ב) לבד א, ב
נתערבה א, ו	לבלר ב, ו
עריות א, א	(למד) למדה א, ו
עשבים א, ה	לפי א, ב
(עשי) עשאן ב, ה	לשכתר ב, ו
לעשות ב, ד	מולייתא (אר') ב, ו (הערה)
(פזר) פזר א, ו	מורייס ב, ו
(פטר) פטרני ב, ה (הערה)	מזון ב, ה
נפטר (בינוני) א, ד	מחמת א, א
פיילי ב, ו	מיאשא ב, ו
פלייטון ב, ו	(מכר) ימכרם ב, ד
פשתה (!) ב, ז	מלבנות ג, א
(פתי) פְּתִיתִי ב, ז	מְנַאֵי (אר') ג, א
(צרף) מצטרפין א, ו	מנפול ב, ו
קבוע ב, א	על מנת ב, ה
(קבל) קְבֻלָּת, קְבֻלָּה ב, ז	מעשה ב, ו
קורדייקוס ב, ו	מעשרות א, ו
קטניות א, ד	מצפה ב, ו
קיימא לן (אר') ב, ו	(מרח) ימרח א, ו
קלח א, ג	(נהג) נוהגין ב, ד
(קצר) קצרוה ב, ה	(נול) מנוולתן המקורות
לְהַקְצֵר ג, א	נחום ב, ו

לה ג, ז	קרסם) קרסמה ב, ז
נייר המקורות; ב, ו	ראיה א, א
הופכתו ועוקרתו המקורות	ראיון א, א
	רבי א, ג
	רבעי ג, א
תורת ההגה	רוב א, ב
הגרוניות א, א	רמאי ג, א
(א)ליעזר ב, ד	רשאי ג, א
הידמות מאחרת א, א	(שאל) שאלו ב, ד
הידמות מקדמת א, ג	(שאר) משואר ג, ג
סן/א, א	(שבח) שבחווה ב, ז
הגאי-מעבר א, א	שבלים ב, ב
ץ=י? א, ו	(שבר) שברתה ב, ז
התנועות:	שבת ג, ב
	שטר א, ג
פתח גנוב ב, ד	(שיר=שאר) שייר א, ג
קמץ<פתח לפני יוד א, א	(שכח) שכחה ב, ו
צירי<פתח לפני ריש(?) ב, ב	שכחה ב, ג
שווא נע = סגול א, ג	שכיב מרע ג, ז
שווא/חטף ב, ב	שלולית ב, א
(חטף-) פתח<קמץ בהברה פתוחה	שמאי ג, א
ב, ו; ח, ה	(שמר) משמרתו המקורות
התנועות ה"קדם-אשכנזיות" א, א; א, א	(שני) לשנות ג, ו
ב; א, ג	שער ב, ג
טשטוש התנועות שלאחר הטעם	תבואה א, ד
המקורות	ותלמוד א, א
התמזגות משקלים בעקבות תהליכים	(תפר) לתפור ב, ו
פונטיים:	
אוקל=אוקל א, ד	
אחר=אחר ב, א	
דיפתונגים:	
aj<ja ב, ו	
oji(<ai)-aj ג, א	
דגש קל אחרי תנועה ב, ג	
היעדר דגש קל אחרי שווא נח ב, ו	
היעדר תשלום דגש לפני ריש א, ו	
	ניקוד
	התנועות שלאחר הטעם המקורות
	חטף-פתח = פתח ב, ב
	-ות = -ות א, א; ג, ו
	ניקוד מעשה עריכה:
	גיהנם המקורות
	לבלר ב, ו

טעויות:	הטעמה:
אחד ב, ד	טעם לפני הברה חטופה ב, ד
העכור"ם ג, ה	טעם בהברה חטופה ב, ב
שכרתה ב, ז	מלעיל דמלעיל א, ד
לשנות ג, ו	טעם בתנועת הא הידיעה א, ב
שער ב, ב	
תיקון-יתר:	
לחיה(?) א, ו	תורת הצורות
קיימא לן (במילונים) ב, ו	בניין פיעל "קמוץ הפא" ב, ז
חילופי מסורות:	ע"א/ע"י ג, ג
אב/אָב א, א	קל/פיעל א, ו; ב, ז; ג, ז
אָגוזים/אָגוזים א, ה	פיעל, תנועת עה"פ ב, ו
אימתי/אימתי ג, ה	עבר עם כינוי נסתר ב, ה; ב, ז
אפונים/אפונים ג, ג	נפעל עתיד ב, ב
בלבד/בלבד א, ג	ריבוי של סגוליים בדיגוש העיצור הסופי
מדל/מדל ג, ג	א, ג; א, ה
כתובה/כתובה ג, ז	ניקוד המליות:
מלפנות/מלפנות ג, א	ויו החיבור לפני הברה מוטעמת א, א
ימרח/ימרח א, ו	לפני עיצור חטוף א, א
מתנתו/מתנתו ב, ד	לפני בומ"ף א, ג
קבוע/קבוע ב, א	ובכ"ל לפני חית חטופה א, א
קלח/קלח א, ג	לפני שווא א, ב; ב, ד
ראיון/ראיון א, א	לפני בכפ"ת ב, ב
שברתה/שברתה ב, ז	תנועת הא הידיעה
דפוס טש ≠ לי:	לפני גרוניות א, א; ב, ב
גדר ב, ג	לפני ריש א, א
קטניות א, ד	יידוע אחר בכ"ל א, א; א, ב; א, ו; ג, ג
ראיון א, א	
שלולית ב, א	
שברתה ב, ז	
דילוג על תיבות הכתובות בסוגריים:	ענייני נוסח
בשנים או ג, ב	נוסח יחידאי או מפורפק:
ובא ב, ו	אָבדה ג, ח
נוסח אחר:	גפנים א, ה
קיימת / קיימת לו א, א	מיאשא ב, ו
	שבת ג, ד

עברית "ממש" בידיש א, א	השלמת קיצורים ב, ו
(הערה)	אותיות המציינות מספרים ב, ה
השפעות:	קריאת פסוקים ב, ב
השפעת הארמית א, ג; ג, ח	עברית "ממש" / עברית "מותכת" בידיש:
השפעת העברית הישראלית ב,	ההגייה שווה היסוד; א, ג; ב, ד
ה; ג, ז	ההגייה שונה היסוד; א, א; א, ב

